

STRATEGIA

**WZMACNIANIA TRWAŁOŚCI
ZBIORÓW SPOŁECZNYCH**

Centrum Archiwistyki Społecznej

**STRATEGIA
WZMACNIANIA TRWAŁOŚCI
ZBIORÓW SPOŁECZNYCH
Centrum Archiwistyki Społecznej**

Spis treści

Wstęp 1

1. Znaczenie zbiorów społecznych 6

2. Nowy model wspierania działań społecznych w obszarze dziedzictwa 13

3. Strategia a inne dokumenty stanowiące 17

4. Obszary Strategii 22

5. Diagnoza problemów związanych z trwałością zbiorów społecznych 25

5.1. Archiwa społeczne i ich zbiory 25

5.2. Badanie ankietowe archiwów społecznych 30

5.3. Badanie kwestionariuszowe w wybranych archiwach społecznych 44

5.4. Sytuacja prawna i finansowa archiwów społecznych 47

5.5. Trwałość wybranych zbiorów społecznych i prywatnych 51

5.6. Podsumowanie 55

6. Cele strategiczne i ich realizacja 58

6.1. Cel główny i cele szczegółowe 58

6.2. Adresaci działań 59

6.3. Cele szczegółowe 59

7. Rezultaty i ocena 70

7.1. Rezultaty realizacji Strategii 70

7.2. Monitorowanie realizacji Strategii.
Ocena skuteczności 70

Wstęp

Katarzyna Ziętał

Archiwistyka społeczna to dziedzina obejmująca inicjatywy, których celem jest zapisywanie historii społeczności, wydarzeń i miejsc poprzez gromadzenie unikatowych zbiorów, takich jak fotografie, dokumenty czy nagrania audio i wideo. W jej ideę wpisane jest aktywne pozyskiwanie zbiorów, współdziałanie społeczności w tworzeniu archiwum oraz szerokie upowszechnianie zebranych materiałów. Inicjatywy te łączy to, że działają w ścisłej współpracy ze społecznością i skupiają się na materiałach proveniencji prywatnej lub środowiskowej. Ich wartość należy mierzyć nie tylko tym, co przynoszą dla ochrony dziedzictwa, lecz także tym, co dają społeczności, jak ją zmieniają, jak wzmacniają jej tożsamość i zaangażowanie we wspólną historię oraz teraźniejszość.

Centrum Archiwistyki Społecznej [CAS] intensywnie współpracuje z siecią ponad 700 archiwów społecznych: prowadzi szkolenia, udziela indywidualnych konsultacji, tworzy narzędzia do opracowywania i udostępniania zbiorów, a także – sieciuje archiwa, organizuje dla nich wydarzenia, promuje ich aktywność. CAS kontynuuje działalność Fundacji Ośrodka KARTA w obszarze wspierania polskich archiwów społecznych. Działania te, prowadzone przez KARTĘ konsekwentnie od 2012 roku, doprowadziły do zwiększenia liczby archiwów społecznych, rozszerzenia dostępności ich zbiorów, znacznej profesjonalizacji twórców archiwów oraz wzrostu rozpoznawalności idei, która coraz częściej przyjmowana jest przez różne środowiska. Archiwistyka społeczna za sprawą CAS-u rozwija się niezwykle dynamicznie i od momentu powołania instytucji w 2020 roku liczba archiwów społecznych ujętych w Bazie archiwów społecznych wzrosła o 270¹.

Choć różnorodność i oddolność inicjatyw archiwistyki społecznej pozytywnie wpływają na rozwój dziedziny i jej oddźwięk społeczny, to niosą też za sobą niebezpieczeństwa dla trwałości zbiorów fizycznych, zbiorów cyfrowych i opisów archiwalnych. Jako Centrum Archiwistyki Społecznej stykamy się dość często z przypadkami zagrożenia fizycznego zbiorów,

¹ <https://cas.org.pl/baza-archiwow/>

utruty skanów na nośnikach elektronicznych czy trwałej utraty dostępu do informacji o materiałach. Niebezpieczeństwo stanowić może awaria dysku zewnętrznego ze skanami dostępnymi tylko w jednym egzemplarzu czy też awaria strony internetowej zawierającej unikatowe opisy archiwaliów, pieczołowicie pozyskiwane od społeczności. Innym rodzajem zagrożenia może być także niski stan wiedzy o niebezpieczeństwach oraz częsty brak planów związanych z zabezpieczeniem zbiorów w przypadku ustania działalności archiwum.

Wychodząc naprzeciw tym zagrożeniom, Centrum Archiwistyki Społecznej opracowało Strategię wzmacniania trwałości zbiorów społecznych, której realizacja rozpocznie się w roku 2024. Wdrażać ją będzie CAS we współpracy z partnerami: archiwami społecznymi, organizacjami pozarządowymi, instytucjami kultury, archiwami państwowymi, uczelniami, mediami.

Strategia uwzględni: zbiory fizyczne, zbiory cyfrowe oraz informacje o zasobach. Obejmie wszystkie podmioty ujęte w prowadzonej przez CAS Bazie archiwów społecznych oraz te, które jeszcze do niej nie dołączyły, a również mogą być beneficjentami projektowanych prac, np. depozytariuszy niematerialnego dziedzictwa kulturowego czy izby pamięci.

Przy planowaniu działań związanych z trwałością zbiorów społecznych trzeba wziąć pod uwagę specyfikę dziedziny i szereg charakteryzujących ją czynników. Przede wszystkim sam termin „archiwum społeczne” ma nieostre granice. CAS posługuje się następującą definicją:

Archiwum społeczne to inicjatywa, której celem jest zapisywanie historii społeczności, wydarzeń i miejsc poprzez gromadzenie zbiorów, takich jak fotografie, dokumenty czy nagrania. W jego ideę wpisane jest aktywne poszukiwanie zbiorów, udział społeczności w tworzeniu i działaniach archiwum oraz szerokie upowszechnianie zebranych materiałów.

CAS traktuje archiwum społeczne jako pojemny koncept, który zresztą coraz chętniej absorbowany jest przez nowe, różnorodne środowiska. Dlatego przy pisaniu Strategii mamy świadomość, że liczba podmiotów, które zostaną objęte przygotowywanymi działaniami, jest otwarta i zależy od

współpracy z konkretnymi środowiskami. Zbiory społeczne natomiast rozumiemy jako materiały fizyczne i cyfrowe o ważnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego, należące do podmiotów tworzących ruch archiwistyki społecznej oraz do innych podmiotów społecznych. Klasyfikacje zbiorów społecznych jako materiałów archiwalnych, zbiorów muzealnych lub zbiorów bibliotecznych należy traktować umownie, ponieważ mogą one istnieć we wszystkich tych porządkach.

Archiwistyka społeczna jest dziedziną niezwykle różnorodną i rozproszoną. Obejmuje podmioty społeczne, takie jak stowarzyszenia, fundacje czy grupy niesformalizowane, a także instytucje: biblioteki, domy kultury, lokalne muzea. Ponadto różne są profile działalności podmiotów prowadzących archiwa, niektóre zajmują się głównie animacją społeczności lokalnej, inne działaniami artystycznymi, a jeszcze inne mają profil naukowy. Również tematy, którymi zajmują się same archiwa, cechuje niezwykła różnorodność, od historii kolejarzy w danej miejscowości poprzez dokumentację losów polskich obywateli na zesłaniu w głąb ZSRR aż po materiały o wspinaczkach polskich alpinistów. Do każdego archiwum należy podejść indywidualnie.

Kolejnymi istotnymi cechami charakteryzującymi archiwistykę społeczną są jej amatorski charakter oraz dobrowolność. Większość archiwistów społecznych to pasjonaci danego tematu, osoby bez wykształcenia archiwistycznego i profesjonalnej wiedzy z zakresu opieki nad dziedzictwem kulturowym. Jednak, gdyby nie ich aktywność wynikająca z dobrowolnej decyzji, część zbiorów nie zostałaby ocalona. Dlatego trzeba wspierać ich pasję oraz pomagać zdobywać wiedzę, narzędzia i finansowanie prac.

Przy realizacji Strategii podstawą musi być podmiotowe traktowanie inicjatyw społecznych i indywidualne podejście do nich, a także nieustanne badanie ich potrzeb. Zadaniem Centrum Archiwistyki Społecznej i jego partnerów w realizacji Strategii jest wspomaganie archiwów społecznych, nie zaś nadzór nad nimi. Jediną drogą do efektywnego zabezpieczenia zbiorów społecznych jest współpraca oparta na wsparciu i dobrowolności. CAS to instytucja, którą archiwa społeczne darzą zaufaniem – a to od niego zależy powodzenie w realizacji celów Strategii.

Strategia została napisana przez Katarzynę Ziętał, dyrektorkę Centrum Archiwistyki Społecznej we współpracy z autorem rozdziału 5. Maciejem Melonem. W przygotowywaniu Strategii brała również udział Małgorzata Pankowska-Dowgiało, kierowniczka Działu Rozwoju Kompetencji Archiwistów Społecznych w CAS.

Strategię opracowano także na podstawie tekstów eksperckich, które zostały opublikowane pod linkiem: www.cas.org.pl/strategia-wzmacniania-trwalosci-zbiorow-spoecznych. Autorzy tekstów: dr hab. Tomisław Giergieł [Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie], Rafał Gołat [Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego], dr Marek Konstankiewicz [Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie], Agata Mucha [Narodowy Instytut Dziedzictwa], Marcin Musiał [Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”], Agnieszka Wargowska-Dudek [Fundacja Sztuki, Przygody i Przyjemności ARTS].

Strategię konsultowano z Grupą konsultacyjną ds. wzmacniania trwałości zbiorów społecznych, w skład której weszli:

- Andrzej Bieńkowski, zastępca dyrektora Narodowego Centrum Kultury
- Dominik Cieszkowski, zastępca dyrektora Biblioteki Narodowej
- dr Tomasz Czarnota, adiunkt na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
- dr Hubert Mazur, adiunkt na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie
- Mariusz Olczak, dyrektor Archiwum Akt Nowych
- Marta Przybyło, prezeska Fundacji Archeologia Fotografii
- Alicja Wancerz-Głuza, współzałożycielka Fundacji Ośrodka KARTA

- dr Magdalena Wiśniewska-Drewniak, adiunkt na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu
- dr hab. Katarzyna Zalasńska, dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Na etapie diagnozy problemów związanych z trwałością zbiorów społecznych Strategia została pozytywnie zaopiniowana przez Radę Programową CAS, w której skład wchodzi:

- Weronika Czyżewska-Wagłowska, wiceprezeska Ogólnopolskiej Federacji Organizacji Pozarządowych
- Zbigniew Gluza, prezes i współzałożyciel Fundacji Ośrodka KARTA
- dr hab. Marlena Jabłońska, profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu
- dr Artur Józwik, dyrektor Biura Kultury m.st. Warszawy
- Monika Maniewska, kierowniczka Zespołu Pozyskiwania Archiwów w Instytucie Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego
- dr Paweł Pietrzyk, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych
- dr hab. Paweł Rodak, profesor Uniwersytetu Warszawskiego
- dr hab. Mirosław Supruniuk, prezes Towarzystwa Przyjaciół Archiwum Emigracji
- dr Magdalena Wiśniewska-Drewniak, adiunkt na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

1. Znaczenie zbiorów społecznych

Zbiory społeczne to ważna część dziedzictwa narodowego. Inicjatywy społeczne, zbierając świadectwa dotyczące życia społecznego, indywidualnych losów jednostek czy oddolnej aktywności obywatelskiej, tworzą zasób, który bez nich nie mógłby powstać. Zgromadzone przez archiwa społeczne świadectwa przedstawiają historię lokalną z perspektywy danej społeczności. Są unikatowe i różnorodne – reprezentują wiele form, mają różnego typu wytwórców i mogą być kwalifikowane jako zbiory archiwalne, muzealne bądź biblioteczne.

Różnorodność dziedziny i unikatowość zbiorów ilustrują poniższe przykłady.

Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich powstała w 2006 roku w Warszawie. Jej celem jest ochrona spuścizny polskich Ormian, społeczności, która po zakończeniu II wojny światowej została rozproszona. Materiały zgromadzone w archiwum Fundacji pochodzą głównie z ośmiu parafii ormiańskokatolickich znajdujących się w Stanisławowie, Łyścu, Tyśmienicy, Kutach, Horodence, Śniatyniu, Brzeżanach i Czerniowcach, a także z kurii archidiecezji obrządku ormiańskiego we Lwowie. Archiwum Fundacji to ponad 3600 obiektów. Na jego zasób składają się książki rękopiśmienne, woluminy starych druków ormiańskich i europejskich [w tym z XVI i XVII wieku], dokumenty pergaminowe, księgi stanu cywilnego, archiwa rodzinne [między innymi spuścizna abpa Józefa Teodorowicza], akta parafialne, fotografie. Archiwum opiekuje się również muzealiami: szatami i naczyniami liturgicznymi, obrazami oraz pamiątkami. Zbiory archiwum powiększają się także dzięki darowiznom osób prywatnych.

KARTA powstała w 1982 roku w Warszawie, od 1990 roku działa jako Fundacja Ośrodka KARTA. Zajmuje się dokumentowaniem i upowszechnianiem historii Polski i Europy Środkowo-Wschodniej w XX wieku. Zbiory archiwum dokumentowego KARTY dzielą się na Archiwum Wschodnie (dotyczące lat 1901–1956) oraz Archiwum Opozycji (1956–1990), w którym znajduje się kolekcja „Solidarność – narodziny ruchu”, wpisana na listę UNESCO Pamięć Świata. W zasobie Archiwum Fotografii znajduje się blisko 500 tysięcy zdjęć – kolekcje prywatne oraz zbiory zawodowych fotografów i fotoreporterów, wśród nich: albumy rodzinne, zdjęcia osób zesłanych w głąb ZSRR, fotografie dokumentujące II wojnę światową, działalność opozycji w czasach Peerelu. Na zasób Archiwum KARTY składają się również zbiory prowadzonego wspólnie z Domem Spotkań z Historią Archiwum Historii Mówionej. To ponad 6 tysięcy nagrań audio – relacji świadków historii rejestrowanych m.in. w ramach projektów: „Polacy na Wschodzie”, „Pamiętanie Peerelu” czy „Kobiety wobec totalitaryzmu”.

Fundacja im. Zofii Rydet została założona w 2011 roku przez rodzinę fotografki Zofii Rydet (1911–1997). Podstawową działalnością organizacji jest inwentaryzacja i digitalizacja spuścizny artystycznej fotografki, docenionej w Polsce i na świecie ze względu na oryginalność, a także umiejętność uchwycenie zjawisk społecznych i kulturowych Polski w latach 60., 70. i 80. Archiwum obejmuje 40 lat działalności artystki, znajduje się w nim pełna kolekcja fotografii jej autorstwa, podzielona na 12 cykli, oraz fotografie biograficzne i rodzinne, a także zdjęcia wykonane przez innych artystów. Fundacja dba o opracowanie spuścizny i popularyzuje twórczość Zofii Rydet.

Polskie Towarzystwo Pielęgniarskie prowadzi Centralne Archiwum Pielęgniarstwa Polskiego, którego celem jest gromadzenie, zabezpieczanie i opracowywanie rozproszonych po zaborach i obu wojnach światowych materiałów ilustrujących losy polskich pielęgniarek i położnych oraz przemiany, które dokonały się w tych zawodach. Archiwum dokumentuje także dzieje szkół pielęgniarstwa i organizacji zawodowych. Gromadzone są w nim: dokumenty, kroniki, pamiątki, biografie zasłużonych pielęgniarek, monografie szkół i szpitali, fotografie oraz obiekty muzealne, między innymi sztandary szkół, mundury pielęgniarek i położnych oraz sprzęt medyczny.

Archiwum Społeczne wsi Głogoczów to przykład archiwum dotyczącego dziejów społeczności lokalnej. Historia mieszkańców wsi nie zostałaby zachowana, gdyby nie aktywność Stowarzyszenia Gospodyń Wiejskich w Głogoczowie, które gromadzi materiały archiwalne od mieszkańców i lokalnych organizacji czy instytucji. Przedstawicielki Stowarzyszenia archiwizują kroniki z pierwszych lat istnienia tej instytucji oraz prowadzą akcję nagrywania seniorów, w którą angażują mieszkańców.

Muzyka Odnaleziona powstała w 2012 roku. Zadaniem fundacji jest zbieranie, porządkowanie, udostępnianie i popularyzowanie materiałów dotyczących tradycyjnej muzyki wiejskiej (nagrań, filmów i fotografii). Zasób stanowią przede wszystkim: dokumentacja z badań terenowych fundatora, Andrzeja Bieńkowskiego, oraz zbiory osób prywatnych. W skład zasobu wchodzi: nagrania audio i wideo muzykantów, śpiewaczek i kapel wiejskich; fotografie dokumentujące prowadzone badania; archiwalne zdjęcia pierwszych fotografów życia wiejskiego (wesel, pogrzebów, zabaw, codziennych czynności).

Zbiory społeczne należy rozpatrywać nie tylko w kategorii ich znaczenia dla dziedzictwa narodowego, ale także potencjału do tworzenia wspólnoty, więzi międzypokoleniowych czy wzmacniania tożsamości. Mówi o tym Marta Madejska, twórczyni Cyfrowego Archiwum Łodzian Miastograf.pl działającego w ramach Stowarzyszenia Inicjatyw Miejskich „Topografie”:

Stowarzyszenie powstało, żeby przywracać zerwane połączenia i pokazywać ludziom, że warto zainteresować się swoim miastem. To element wspólnototwórczy. My tworzymy wspólnotę, tworząc to archiwum, a wokół niego również tworzy się wspólnota. [...] Zdarzają się telefony od osób, które wyemigrowały bardzo dawno temu, ale właśnie spędziły pół nocy na oglądaniu archiwalnych zdjęć i chcą nam podziękować za taką możliwość.

Ludzie zaczęli inaczej myśleć o swej lokalnej tożsamości. Wśród wielu Łodzian i Łodzianek panowało przekonanie, że to miasto nie ma żadnej ciekawej historii i żadnej tożsamości, że jest bez charakteru. [...] Łodzianie zaczęli zastanawiać się nad swoimi rodzinnymi historiami, rozmawiać ze swoimi babkami i dziadkami, przypominać sobie to, co kiedyś usłyszeli od osób, które dziś już nie żyją. [...] Zajmuję się tą pracą „pierwszego kontaktu” i zawsze pozytywnie zaskakują mnie historie, które się dzieją, i to, jak my możemy pomóc ludziom w odbudowywaniu zerwanych relacji.

Regina Pazdur z Towarzystwa Miłośników Andrychowa podkreśla rolę archiwum społecznego w uświadamianiu wartości źródeł historycznych należących do osób prywatnych:

Wielokrotnie członkowie Towarzystwa Miłośników Andrychowa mówili mi, że znajdowali bardzo cenne materiały na śmietnikach, bo ktoś zmarł i czyszczono po nim mieszkanie. Traktowano je jak rzeczy, które są niepotrzebne i nieistotne – stare świadectwa szkolne, stare fotografie i inne pamiątki czasów minionych. Wydaje mi się, że kluczowe jest uwrażliwienie mieszkańców na to, że to wszystko ma znaczenie. Nasza spuścizna, nasze ar-

chiwalia, które przechowujemy w domach, mają znaczenie! Są ważne nie tylko dla danej rodziny, ale dla całej grupy lokalnej. Między innymi dzięki nim zostaje zachowana ciągłość pamięci społecznej.

Hanna Kopczyńska-Kłós z Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich mówi o roli archiwum w odkrywaniu tożsamości Ormian i ich powiązaniach z historią Polski:

Nagle zaskoczenie: „Moja prababcia była Ormianką! Nie wiedziałem o tym! Szukałem w księgach naszego łacińskiego obzrądku, nie mogłem znaleźć, a okazało się, że ślub był w obzrądku ormiańskim, w Kutach”. Są takie przypadki. Wtedy ludzie drążą dalej, piszą do nas, proszą, żeby coś przesłać, skopiować, bo nie wszystko jeszcze mamy zdigitalizowane. [...] W czasach PRL-u materiały były rozproszone i nieodpowiednio zabezpieczone. W 2006 roku powstała nasza fundacja, która otoczyła je opieką. Staramy się też sami pozyskiwać zbiory. Mamy dary od potomków rodzin ormiańskich. Mamy kontakty wśród studentów ormiańskich, a także Ormian i ich potomków rozsianych po całym świecie.

Zbiory gromadzone przez daną grupę zawodową mogą również wpływać na jej poczucie własnej wartości oraz ciągłości historycznej. Jadwiga Gnich z Centralnego Archiwum Pielęgniarstwa Polskiego:

Poznanie historii pielęgniarstwa wywarło ogromny wpływ na mój emocjonalny stosunek do zawodu, wzmocniło poczucie więzi zawodowej, ale też przyczyniło się do poczucia dumy i uznania dla tej szlachetnej, często niedocenianej profesji².

Małgorzata Sporek-Czyżewska, twórczyni Ośrodka „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów” w Sejnach, tak mówi o odbudowie pamięci i historii dworu w Krasnogrudzie, należącego przed II wojną światową do rodziny Czesława Miłosza, gdzie toczyło się intensywne życie towarzyskie i intelektualne oraz funkcjonował pensjonat dla letników:

² Cytaty pochodzą z wywiadów przeprowadzonych przez Annę Maryjewską dla Centrum Archiwistyki Społecznej w ramach cyklu „Archiwiści społeczni o sobie”, <https://cas.org.pl/strefa-inspiracji/archiwisci-spoleszni-o-sobie/> [dostęp: 31.01.2023], oraz z filmów wyprodukowanych w ramach IV Kongresu Archiwów Społecznych (2021), <https://www.youtube.com/c/centrumarchiwistykispolecznej> [dostęp: 31.01.2023].

Nie zachowały się właściwie żadne dokumenty, które mówiłyby coś o tym miejscu. Jego pamięć nie była pełna. Zaczęliśmy odwiedzać najstarszych. Okazało się, że pamięć jest, tylko trzeba ją uruchomić. [...] Zaczęliśmy składać tę historię jak puzzle. Pamięć stała się czymś fundamentalnie ważnym. I ten moment, kiedy oni zostali częścią wspólnego projektu odrodzenia Krasnogrudy, stał się fundamentem jej funkcjonowania dzisiaj.

Obecnie w Krasnogrudzie działa Międzynarodowe Centrum Dialogu, które przywraca historię zarówno dworu, jak i rodziny Miłoszów.

Działalność archiwów społecznych ma twórczy, autorski charakter. Każde archiwum jest inne, naznaczone osobowością, możliwościami, kontaktami jego twórców. Dlatego też tak ważne jest, aby zbiory społeczne pozostały w rękach społecznych aktywistów. Bez działalności konkretnych osób – pasjonatów z danej społeczności lokalnej, historia wielu miejscowości nie zostałaby zachowana. To oni znają środowisko i wiedzą, jak dotrzeć do mieszkańców i jak później popularyzować zbiory. W Polsce istnieje duży potencjał do zajmowania się historią lokalną. W badaniu CBOS z 2018 roku – 55% ankietowanych zadeklarowało, że odczuwa związek przede wszystkim ze społecznością lokalną i miejscowością, w której mieszka. Dopiero na kolejnych miejscach znalazły się: Polska, region czy Unia Europejska³. Jest to potencjał, na którym bazuje archiwistyka społeczna.

Archiwa społeczne uruchamiają pozytywne procesy w danej zbiorowości, związane z poczuciem tożsamości czy przynależnością do wspólnoty. Tworzone są przez społeczności lokalne i w nich funkcjonują, co – poza wspomnianymi korzystnymi skutkami – przynosi także pewne zagrożenia. Nawet jeśli w danym momencie zgromadzone zbiory są dobrze zabezpieczone, dalsze ich trwanie zależy od wielu czynników, na które organizacja nie zawsze ma wpływ. Dlatego to państwo powinno wspierać archiwa społeczne w zabezpieczaniu zbiorów. Zapewniając im długie trwanie, sprawimy, że historia Polski zostanie wzbogacona o losy lokalnych środowisk i jednostek, zapewnimy dostęp do nich samym społecznościom,

3 Komunikat z badań. O historii lokalnie, CBOS, Warszawa 2018.

a także badaczom uniwersyteckim i tym spoza akademii. Pokażemy historię wielowymiarową, wzbogaconą o aspekt społeczny.

Ponadto zapewniając zbiorom trwałość, wzmocnimy oddolny ruch obywatelski, który wokół nich się tworzy; utrwalimy więzi międzypokoleniowe, które powstały przy pracy nad zbiorami; sprawimy, że niewielkie miejscowości zyskają na atrakcyjności w oczach ich własnych mieszkańców; a także podtrzymamy więź z emigrantami, którzy zmienili miejsce zamieszkania.

2. Nowy model wspierania działań społecznych w obszarze dziedzictwa

Centrum Archiwistyki Społecznej realizuje oparty na partycypacji społecznej model zarządzania dziedzictwem kulturowym. Centrum przy wszystkich prowadzonych działaniach zakłada dobrowolność podmiotów uczestniczących – tak samo będzie przy realizacji Strategii wzmacniania trwałości zbiorów społecznych. CAS w pełni uznaje podmiotowość archiwów społecznych oraz ma świadomość, że gromadzenie zbiorów przez społeczność jest już wartością samą w sobie. To od zaangażowania danego środowiska zależeć będzie, jak trwale zbiory zostaną zachowane. Dlatego też takie zaangażowanie należy wzmacniać. CAS będzie pełnił tutaj funkcję wspierającą. Centrum kreuje przestrzeń do współpracy archiwów społecznych, rozwija ich sieć, profesjonalizuje je i wspiera ich pracę. Zapewnia narzędzia, know-how oraz dostęp do ekspertów z różnych dziedzin: archiwistyki, prawa, nowych technologii, animacji kultury.

W rozwoju archiwistyki społecznej kluczowa jest edukacja i proponowanie dobrowolnych rozwiązań. Regulacje prawne i szczegółowy nadzór nie stanowią skutecznej metody wspierania dziedziny, mogą zahamować jej rozwój oraz doprowadzić wiele podmiotów do wygaszenia działalności. Bez dobrej woli organizacji i podmiotów społecznych zbiory nie zostaną zabezpieczone i udostępnione.

Archiwa społeczne chcą się edukować i profesjonalizować, dlatego planowane działania znajdują swoich odbiorców. Badania przeprowadzone przez CAS w roku 2020 wskazują, że 84% zapytanych archiwistów społecznych wyraża zainteresowanie szkoleniami dotyczącymi archiwistyki społecznej⁴.

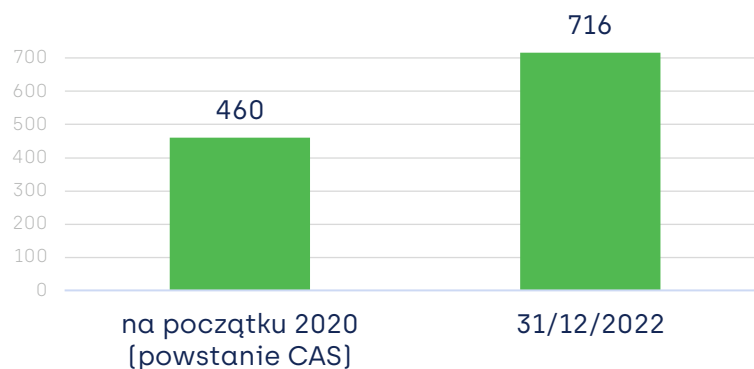
Centrum Archiwistyki Społecznej jest instytucją, którą archiwa społeczne darzą zaufaniem. Świadczą o tym codzienne kontakty oraz liczby, które przytoczone zostaną poniżej. Zaufanie i jednocześnie stabilność instytu-

⁴ W czym możemy pomóc? Raport z badania ankietowego potrzeb archiwów społecznych przeprowadzonego w dniach 31 marca – 20 kwietnia 2020 roku, Centrum Archiwistyki Społecznej, Warszawa 2020, https://cas.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/raport_w_czym_mozemy_pomoc.pdf [dostęp: 01.03.2023].

cji państwowej są kluczowe dla powodzenia Strategii, są kapitałem, którego przed powstaniem instytucji nie było; kapitałem budowanym przez lata działań na rzecz archiwów społecznych, które prowadziła Fundacja Ośrodka KARTA, a które kontynuuje i rozszerza CAS. Należy wspomnieć, że zaufanie bierze się także z samej genezy CAS-u, mającego swe źródła w organizacji pozarządowej, która sama prowadzi rozpoznawalne archiwum społeczne.

Proponowany przez CAS model, oparty na partycypacji społecznej, jest skuteczną metodą zabezpieczania społecznego dziedzictwa, na co wskazują poniższe dane. Od momentu powołania instytucji liczba archiwów społecznych ujętych w Bazie archiwów społecznych wzrosła o 270, o 211 wzrosła liczba podmiotów wprowadzających swoje zbiory do Otwartego Systemu Archiwizacji. W latach 2020–22 Centrum przeszkoliło 3250 osób. Liczby te wprost przekładają się na lepiej zabezpieczone i szerzej udostępnione zbiory, wzrost aktywności społecznej na polu historii oraz profesjonalizację ruchu archiwistyki społecznej. Strategia jest kolejnym krokiem w realizacji misji CAS-u.

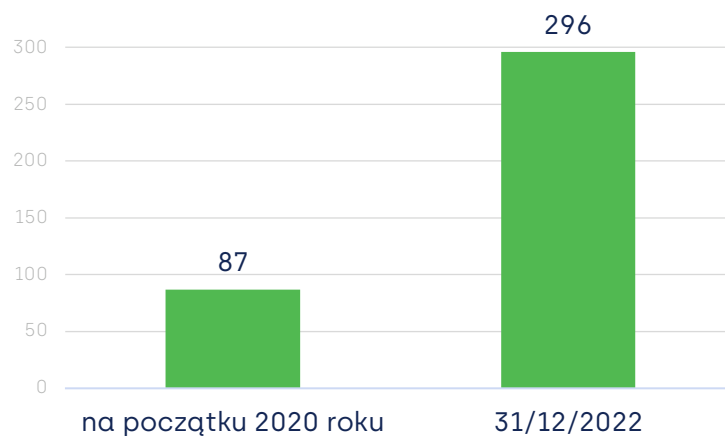
Archiwa społeczne w Polsce zewidencjonowane w Bazie archiwów społecznych

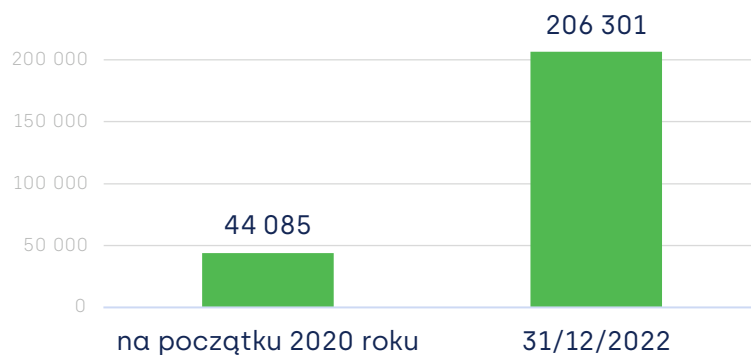
349 Liczba miejscowości w Polsce, w których działają archiwa społeczne

Zbiory archiwów społecznych

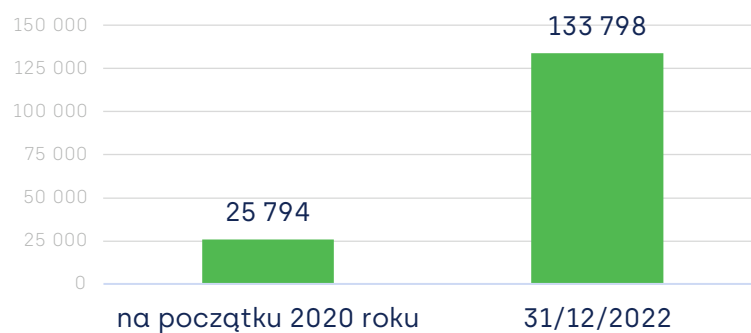
Liczba podmiotów opracowujących swoje zbiory w Otwartym Systemie Archiwizacji (OSA)

Liczba rekordów na portalu zbioryspoleczne.pl

Liczba plików cyfrowych na portalu zbioryspoleczne.pl

CAS i archiwa społeczne

3500 Liczba osób przeszkolonych
w latach 2020–2022

ok. 75 Liczba archiwów, którym
co roku udzielamy konsultacji

3. Strategia a inne dokumenty stanowiące

Strategia wzmocnienia trwałości zbiorów społecznych dotyka dwóch niezwykle istotnych dla rozwoju państwa obszarów: sektora kultury w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego oraz społeczeństwa obywatelskiego. Strategia będzie realizowana zgodnie z celami rozwojowymi Polski, ujętymi w najważniejszych krajowych dokumentach strategicznych, a także zgodnie z planami Unii Europejskiej w obszarze kultury.

3.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego

Strategia wzmocnienia trwałości zbiorów społecznych jest zgodna ze Strategią rozwoju kapitału społecznego (SRKS), która została przyjęta uchwałą Rady Ministrów dnia 19 listopada 2020. Jak wskazuje SRKS:

Podstawowym warunkiem wzmocnienia krajowych zasobów kapitału społecznego oraz wykorzystania jego potencjału rozwojowego w wymiarze społecznym i gospodarczym będzie budowanie kompleksowej polityki państwa w zakresie zwiększania szeroko rozumianej aktywności obywatelskiej, wzrostu udziału i zaangażowania obywateli w życie publiczne oraz ich wpływu na planowanie i realizację zadań publicznych zgodnie z zapotrzebowaniem społecznym⁵.

Strategia wzmocnienia trwałości zbiorów społecznych przyczyni się do realizacji Celu szczegółowego 1 SRKS, który zakłada „szerokie partnerstwo między instytucjami administracji publicznej i organizacjami pozarządowymi, oparte na współpracy i wzajemnym zaufaniu”⁶, oraz Celu szczegółowego 2, w ramach którego wyróżniono 4 priorytety:

⁵ Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 [M.P. z 2020 r., poz. 1060].

⁶ Tamże.

- Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze
- Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury
- Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury
- Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę⁷.

Strategia wzmocnienia trwałości zbiorów społecznych uwzględnia wszystkie cztery priorytety.

3.2. Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 [z perspektywą do 2030]

Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju przyjęta przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 to jeden z najważniejszych dokumentów określających rozwój kraju w sferze gospodarczej i kulturowej. Strategia wzmocnienia trwałości zbiorów społecznych jest z nią zbieżna w dwóch obszarach:

- e-państwa – w którym wskazane zostało znaczenie digitalizacji i rozwoju kultury cyfrowej, „kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury”⁸
- rozwoju kapitału społecznego – zawierającym rozpoznanie, że inwestycje w kulturę wpływają nie tylko na ekonomiczny rozwój i wzrost konkurencyjności, ale także na wzmocnienie

⁷ Tamże.

⁸ Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 [z perspektywą do 2030 r.], Ministerstwo Rozwoju, Warszawa 2017.

kapitału społecznego. Dzięki partycypacji społecznej w kulturę buduje się „z jednej strony tożsamość, szacunek do tradycji, poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii, z drugiej zaś kreatywność, innowacyjność, otwartość i tolerancyjność”⁹.

3.3. Rezolucja Rady Unii Europejskiej w sprawie planu prac UE w dziedzinie kultury na lata 2023–2026

Rezolucja uchwalona przez Radę UE 7 grudnia 2022 określa priorytety działań w obszarze kultury na lata 2023–2026 oraz proponuje sposoby ich realizacji. Jednym z priorytetów jest „Kultura na rzecz ludzi: zwiększanie uczestnictwa w kulturze i roli kultury w społeczeństwie”¹⁰, który wskazuje, że uczestnictwo w kulturze sprzyja spójności społecznej oraz daje okazję do dialogu w społeczeństwach obywatelskich.

Rezolucja stwierdza istotną rolę instytucji kultury, które „odgrywają żywotną rolę w umacnianiu demokracji i dobrostanu społecznego, gdyż kierują ofertę do całej społeczności, zapewniają przystępny cenowo lub bezpłatny dostęp do wiedzy i informacji – z pełnym poszanowaniem praw własności intelektualnej – zwiększają umiejętność korzystania z mediów, tworzą wspólne pole do dialogu i debaty, a tym samym zwiększają integrację społeczną i zaangażowanie społeczne, a ponadto przyczyniają się do zwalczania dezinformacji, mowy nienawiści i nieprawdziwych informacji. Tę rolę instytucji kultury należy bardziej pielęgnować”¹¹.

Strategia wzmacniania trwałości zbiorów społecznych jest zgodna z tym obszarem priorytetowym rezolucji Rady UE, ponieważ zakłada zwiększenie uczestnictwa obywateli w działaniach na polu kultury, zwiększenie zaangażowania społecznego oraz tworzenie przestrzeni do wspólnej pracy nad dziedzictwem kulturowym, a także podniesienie rangi instytucji kultury poprzez zapewnienie trwałości zbiorom społecznym.

⁹ Tamże.

¹⁰ Rezolucja Rady w sprawie planu prac UE w dziedzinie kultury na lata 2023–2026 [Dz. Urz. UE C 466 z 7 grudnia 2022].

¹¹ Tamże.

3.4. Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Konwencja została uchwalona w Paryżu 17 października 2003 jako pierwszy międzynarodowy traktat, stwarzający ramy prawne, administracyjne i finansowe umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenie jego rangi. Zgodnie z konwencją:

Niematerialne dziedzictwo kulturowe oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności¹².

Zbiory archiwów społecznych obejmują również – zgodnie z powyższą definicją – niematerialne dziedzictwo kulturowe. Cele Strategii są zbieżne z celami konwencji UNESCO w następującym zakresie:

- ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego
- zapewnienia poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek
- wzrostu, na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienia, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane.

¹² Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z dnia 17 października 2003 r. [Dz. U. z 2011 r., nr 172, poz. 1018].

Niematerialne dziedzictwo jest szczególnie ulotne i zagrożone, dlatego tak ważna jest rola depozytariuszy dziedzictwa, a także współdziałanie z nimi na rzecz archiwizacji materialnych przejawów niematerialnego dziedzictwa.

3.5. Strategia rozwoju archiwów państwowych na lata 2021–2030

Strategia wzmocnienia trwałości zbiorów społecznych uwzględnia szeroką współpracę z instytucjami dziedzictwa kulturowego w Polsce. Jednym z głównych partnerów w jej realizacji będą archiwa państwowe, które w swojej strategii rozwoju jako nadrzędny cel strategiczny wskazały ochronę i zabezpieczenie materiałów archiwalnych, kształtowanie i gromadzenie narodowego zasobu archiwalnego oraz budowę trwałych relacji z otoczeniem społecznym i instytucjami sektora dziedzictwa kulturowego¹³.

¹³ Strategia rozwoju Archiwów Państwowych na lata 2021–2030, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 2021

4. Obszary Strategii

Strategia obejmuje zasadniczo trzy obszary, w których występują zagrożenia. Pierwszy to zbiory fizyczne, takie jak fotografie, dokumenty, mapy. Drugi to zbiory cyfrowe, czyli skany materiałów archiwalnych (będące często jedynym dostępnym egzemplarzem oryginału) oraz dokumenty born digital (które oryginalnie powstały w formie cyfrowej, np. fotografie cyfrowe, nagrania). Trzeci obszar to informacja o zasobie – inwentarze, spisy i opisy archiwalne, przy czym należy pamiętać, że informacja ta sama w sobie jest często unikatowa i prezentuje bezcenną wartość, ponieważ nierzadko ma autorski charakter, wynika z rozmów z ofiarodawcami lub badań terenowych prowadzonych przez społecznych archiwistów.

Poniższa lista zagrożeń jest listą otwartą. W toku realizacji Strategii oraz we współpracy z innymi podmiotami działającymi w obszarze dziedzictwa kulturowego może się ona poszerzyć. Warto zauważyć, że obszar zbiorów cyfrowych będzie z czasem rósł względem obszaru zbiorów fizycznych, ponieważ nowo powstające archiwa społeczne gromadzą przede wszystkim zbiory w formie cyfrowej (por. podrozdział 5.1.).

Wśród wymienionych poniżej zagrożeń można wyodrębnić grupę dotyczącą awarii i fizycznych uszkodzeń oraz grupę dotyczącą utraty dostępu do zbiorów lub danych. Druga grupa zagrożeń wynika z takich czynników, jak brak wsparcia technicznego, brak funduszy oraz stopniowa rezygnacja z prowadzonej działalności archiwalnej bez decyzji o zabezpieczeniu lub przekazaniu zbiorów do innego archiwum. Do tej kategorii należy również dodać zagrożenia wynikające z udostępniania i opisywania zbiorów jedynie w serwisach społecznościowych, które cechują się niestałością i częstymi zmianami.

Przykłady zagrożeń zbiorów fizycznych:

 brak ewidencji zbiorów lub nieopracowane zbiory

- nieodpowiednie przechowywanie zbiorów (pomieszczenie, warunki klimatyczne, opakowania, nieodpowiednie ułożenie zbiorów)
- naturalny proces rozkładu zbiorów, brak konserwacji, niewłaściwa konserwacja
- katastrofy i wypadki (zalanie, pożar, kradzież)
- nieuregulowana sytuacja prawna zbiorów (brak dokumentów potwierdzających przyjęcie zbiorów do archiwum), roszczenia innych osób do zbiorów, brak podstawowej wiedzy o prawach autorskich.

Przykłady zagrożeń zbiorów cyfrowych:

- brak kopii zapasowych zbiorów
- zmiany technologiczne dotyczące nośników danych i systemów, w których zbiory są opisywane i publikowane
- awarie nośników cyfrowych, na których przechowywane są zbiory cyfrowe
- awarie stron www, na których przechowywana jest jedyna kopia zbiorów
- degradacja nośników cyfrowych i utrata danych
- zmiany formatów, brak możliwości odtworzenia starych formatów
- brak spisów i ewidencji zbiorów
- fizyczne zagrożenia dla cyfrowych nośników danych.

Przykłady zagrożeń informacji o zbiorach:

- wiedza o zbiorach przechowywana tylko w pamięci archiwistów społecznych, zmiana pracy przez archiwistę społecznego (problemy z ciągłością personalną w archiwum społecznym)
- opracowywanie zbiorów w nieodpowiednich systemach (np. służących do innych zadań organizacji albo w serwisach społecznościowych)
- awarie nośników cyfrowych lub stron www, na których przechowywane są informacje o zasobie
- brak możliwości odtworzenia plików zawierających opisy archiwalne.

5. Diagnoza problemów związanych z trwałością zbiorów społecznych

5.1. Archiwa społeczne i ich zbiory

Archiwa społeczne – charakterystyka formalna i lokalizacja¹⁴

Najpełniejszym źródłem wiedzy o archiwach społecznych w Polsce jest Baza archiwów społecznych, która powstała w 2012 roku w ramach działań Fundacji Ośrodka KARTA podejmowanych na rzecz sieciowania sektora archiwów społecznych, a od 2020 roku jest prowadzona przez Centrum Archiwistyki Społecznej¹⁵. Baza zawiera podstawowe informacje o archiwach społecznych, takie jak opis zbiorów, sposoby ich pozyskiwania i udostępniania oraz dane kontaktowe. Według stanu na 15 marca 2022 [kiedy pisana była Diagnoza] w Bazie było zarejestrowanych 685 archiwów. W roku 2017 było ich 499¹⁶. Po powstaniu CAS-u liczba podmiotów wzrastała – w kwietniu 2021 było 616 archiwów, w listopadzie 2021 – 648, w marcu 2022 – 685, a w grudniu 2022 – 716 podmiotów. Świadczy to z jednej strony o rozwoju dziedziny, coraz większej chęci identyfikowania się z nią i z siecią archiwów społecznych, z drugiej – o coraz większej rozpoznawalności CAS-u.

Archiwa społeczne najczęściej prowadzone są przez organizacje pozarządowe – 53% archiwów działa w ramach łącznie 366 fundacji i stowarzyszeń. Drugą najliczniejszą grupą podmiotów prowadzących archiwa są biblioteki (w zdecydowanej większości gminne i miejskie), których w Bazie jest 149, co stanowi 22% wszystkich archiwów. Większość archiwów społecznych działających w bibliotekach to Cyfrowe Archiwa Tradycji Lokalnej (CATL), powstałe

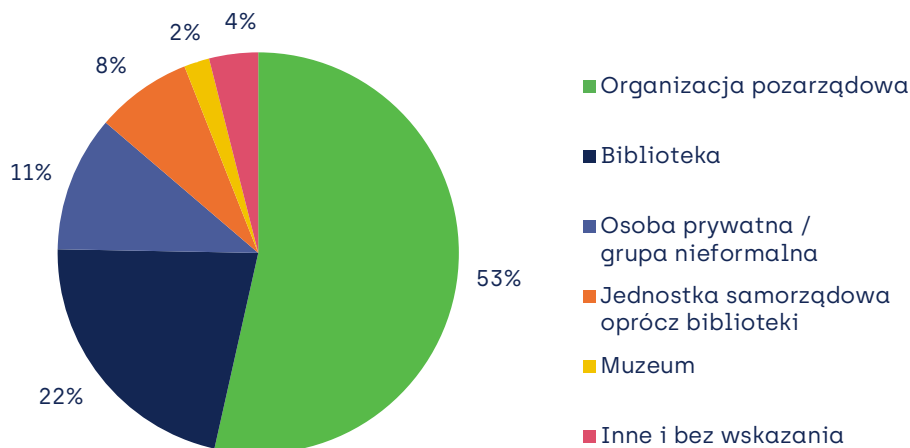
¹⁴ Diagnoza przedstawia stan wiedzy na 15 marca 2022.

¹⁵ <https://cas.org.pl/baza-archiwow/> [dostęp: 15.03.2022].

¹⁶ Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania, Ośrodek KARTA, Warszawa 2017. Do kwietnia 2021 Baza była prowadzona pod adresem: www.archiwa.org.pl

w ramach projektu Fundacji Ośrodka KARTA¹⁷. Jednostki samorządu terytorialnego i instytucje im podlegające poza bibliotekami (głównie domy kultury) prowadzą jeszcze 53 archiwa społeczne, a osoby prywatne i grupy nieformalne – 75.

Wykres 1. Podmioty prowadzące archiwa społeczne w 2022 roku

Taki podział jest stałą cechą archiwistyki społecznej w Polsce. W maju 2016 organizacje pozarządowe odpowiadały za prowadzenie 272 archiwów społecznych¹⁸, co stanowiło ponad połowę podmiotów zarejestrowanych w bazie prowadzonej wówczas przez KARTĘ. 25% spośród nich działało przy fundacjach, a 75% przy stowarzyszeniach. W 2022 roku było podobnie – wśród organizacji pozarządowych, prowadzących archiwa społeczne, było 29% fundacji wobec 71% stowarzyszeń. Świadczy to o dużym uspołecznieniu dziedziny – stowarzyszenie nie musi dysponować majątkiem, co ułatwia rozpoczęcie działalności.

Zarówno w 2016, jak i w 2022 roku zwraca uwagę liczny udział bibliotek, w tym przede wszystkim prowadzących Cyfrowe Archi-

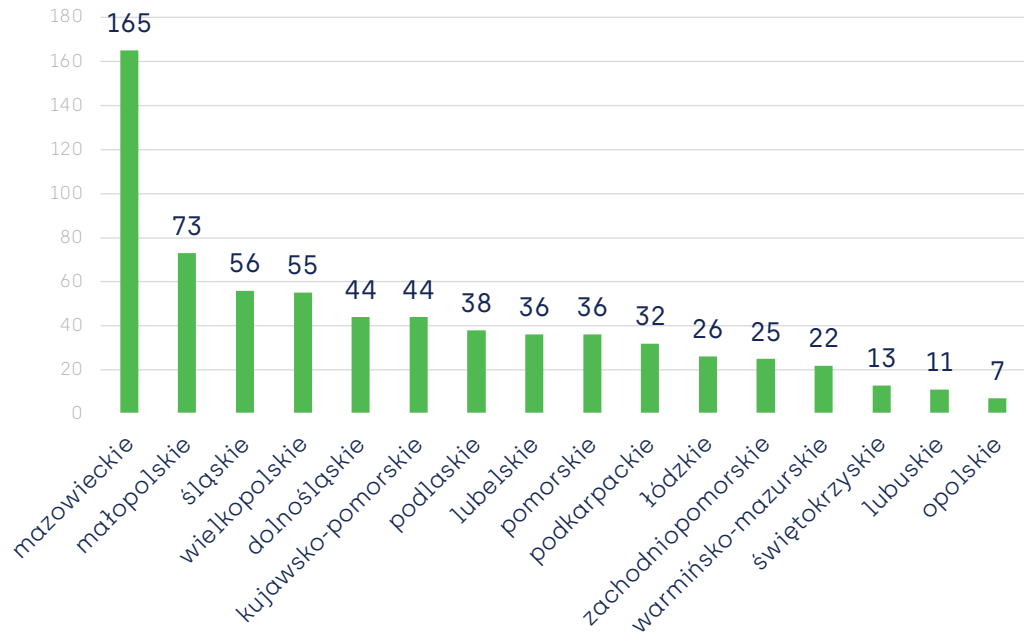
¹⁷ CATL-e powstały w latach 2009–2013, dzięki projektowi dofinansowanemu z Programu Rozwoju Bibliotek, który jest przedsięwzięciem Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności prowadzonym przez Fundację Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego. Projekt cieszył się dużym zainteresowaniem i objął ponad 110 bibliotek. Bibliotekarki i bibliotekarze z uczestniczących w nim gminnych i miejskich bibliotek publicznych wzięli udział w cyklu szkoleń przygotowujących ich do prowadzenia archiwum społecznego. Ponadto instytucje te otrzymały sprzęt do digitalizacji i strony internetowe do prezentacji zdigitalizowanych zbiorów. W efekcie powstała sieć prowadzonych przez biblioteki – i istniejących do dziś – archiwów lokalnych.

¹⁸ Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy, Ośrodek KARTA, Warszawa 2016.

wa Tradycji Lokalnej. To niezwykle istotne, że CATL-e przetrwały, z drugiej strony warto pamiętać, że były one zakładane od podstaw, pod patronatem KARTY, i wszystkie korzystały z tej samej infrastruktury informatycznej. Obecnie ich zdigitalizowane i opracowane zbiory są dostępne na portalu zbioryspoleczne.pl, prowadzonym przez CAS. Należy zaznaczyć, że biblioteki cały czas zakładają archiwa społeczne. Wynika to z chęci podejmowania przez nie nowych działań angażujących społeczność lokalną. Pozyskiwanie zaś zbiorów od osób prywatnych wpisuje się w realizowany już wcześniej przez biblioteki proces gromadzenia materiałów dotyczących historii i kultury danej miejscowości czy regionu. Dużo jest również inicjatyw osób prywatnych czy grup nieformalnych, co – abstrahując od pozytywnej oceny zaangażowania obywatelskiego – niesie za sobą wyzwania w kontekście wzmacniania trwałości zbiorów archiwów społecznych. Archiwa prowadzone przez osoby czy grupy nie mają osobowości prawnej, nie mogą więc brać udziału w konkursach grantowych na pozyskiwanie, opracowywanie i zabezpieczenie zbiorów. Prowadzone przez osoby prywatne strony internetowe utrzymywane są z ich własnych środków, co w przypadku kłopotów z finansowaniem oznacza ryzyko utraty prezentowanych tam materiałów. Ponadto zbiory nie są zabezpieczone na wypadek ustania działalności twórców archiwów.

Archiwa społeczne koncentrują się w najgęściej zaludnionych województwach, ale niekoniecznie w największych miastach. Zwraca uwagę nadreprezentacja podmiotów z województwa mazowieckiego, jest to jednak przede wszystkim efekt dużej liczby archiwów społecznych działających w Warszawie – jest ich aż 109 (województwo mazowieckie bez Warszawy reprezentuje 56 podmiotów), w większości przypadków są to podmioty o zasięgu ogólnopolskim. Dla porównania – w Krakowie siedzibę mają 24 archiwa, w Gdańsku 22, a w Poznaniu 20. Sektor archiwistyki społecznej nie jest zatem zdominowany przez inicjatywy z wielkich miast.

Wykres 2. Liczba archiwów społecznych wg. województw

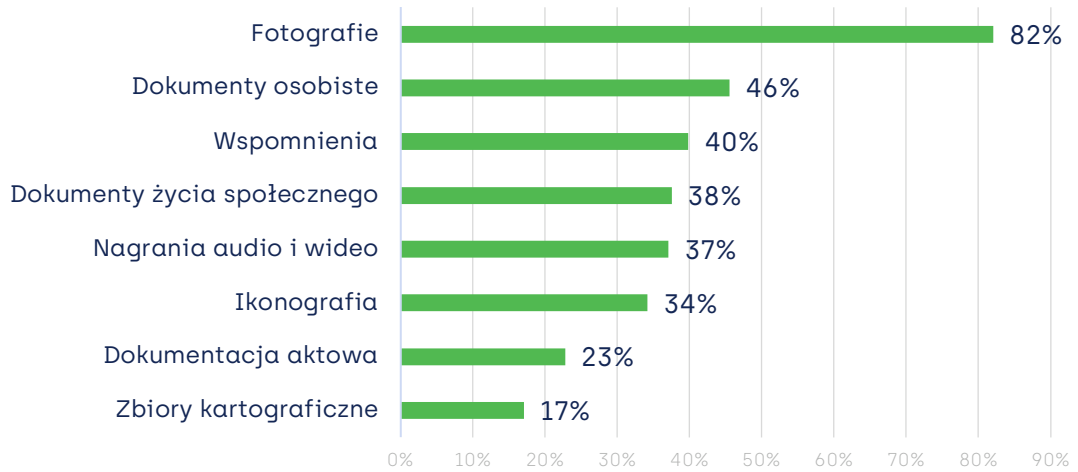

Charakterystyka zbiorów archiwów społecznych

Najpopularniejszym rodzajem zbiorów archiwów społecznych są fotografie, które wchodzi w skład zasobu 562 archiwów. Żaden inny rodzaj zbiorów nie jest tak popularny, należy zatem stwierdzić, że zasób archiwów społecznych ma przede wszystkim charakter wizualny. Świadczy o tym również popularność materiałów ikonograficznych innych niż fotografie, którymi dysponuje co trzeci podmiot. Jest to zresztą zgodne z danymi z 2016 roku¹⁹. Rodzaje zbiorów, które są najszerszej dostępne w archiwach społecznych, przedstawia wykres 3.

19 Archiwa społeczne..., dz. cyt.

Wykres 3. Rodzaje zbiorów w archiwach społecznych

Z czego może wynikać popularność fotografii? Hipotez jest kilka – w zbiorach prywatnych (czyli darczyńców archiwów społecznych) fotografie są najczęściej spotykanymi pamiątkami, ponadto łatwo wykonać ich kopie. Najważniejszy powód to zapewne, wynikająca z wizualnego charakteru, atrakcyjność fotografii w różnych aktywnościach archiwów – od udostępniania w internecie po wykorzystanie w działaniach wystawienniczych czy wydawniczych. By dopełnić obrazu [audio]wizualności, warto jeszcze odnotować wysoki udział nagrań. Zbiory dokumentowe reprezentowane są znacznie słabiej, co w istotny sposób odróżnia zasób archiwów społecznych od państwowego zasobu archiwalnego, dla którego typowe są materiały pisemne.

Udostępnianie zbiorów

Archiwa społeczne udostępniają swoje zbiory głównie w internecie – robi tak aż 468 podmiotów, z czego dla 231 z nich jest to jedyny deklarowany sposób udostępniania. W swojej siedzibie

zbiory udostępniają 353 archiwa, a w internecie i w siedzibie – 237 podmiotów. Zaledwie 16 archiwów nie udostępnia zasobu w ogóle. Taki rozkład sposobów udostępniania zbiorów to efekt cyfryzacji – w 2016 roku, gdy przebadano około 220 archiwów społecznych prowadzonych przez organizacje pozarządowe, proporcje były inne: około 90 archiwów udostępniało zasób jedynie na miejscu, ponad 60 w obu formach, a wyłącznie w sieci – 70 podmiotów²⁰. Udostępnianie zasobów online z pewnością służy popularyzacji archiwistyki społecznej i dotarciu do nowych odbiorców, ale rodzi też pytania o trwałość zastosowanych rozwiązań cyfrowych. Kwestia ta ma kluczowe znaczenie dla formułowania Strategii wzmacniania trwałości zbiorów społecznych.

5.2. Badanie ankietowe archiwów społecznych

Omówiona powyżej Baza archiwów społecznych to najbardziej kompleksowe źródło wiedzy o tych podmiotach. Nie jest jednak narzędziem do diagnozowania problemów i potrzeb archiwistów społecznych. W celu zdefiniowania wyzwań stojących przed archiwami społecznymi w kontekście zapewnienia trwałości ich zbiorów oraz włączenia archiwistów społecznych do bezpośredniego udziału w tworzeniu systemu wsparcia – Centrum przygotowało ankietę internetową. Ankieta była anonimowa, obejmowała kluczowe aspekty codziennego funkcjonowania archiwów społecznych i koncentrowała się na trwałości zbiorów. Pytania dotyczyły formy prawnej podmiotów, formy zatrudnienia pracowników i współpracy z wolontariuszami, zaplecza lokalowego i sprzętowego, zbiorów oraz sposobów ich opracowywania i udostępniania, a także rozwiązań informatycznych funkcjonujących w archiwach. W ankiecie padło też pytanie o to, co archiwiści chcieliby zmienić i jakie mają potrzeby. Czasem pytania były trudne – jak w przypadku kwestii awarii stron internetowych, zalania i zawilgocenia zbiorów fizycznych czy posiadania kopii zapasowych zbiorów cyfrowych. Ankieta została opublikowana na stronie internetowej CAS-u oraz na profilu instytucji w serwisie Facebook²¹.

²⁰ Archiwa społeczne..., dz. cyt.

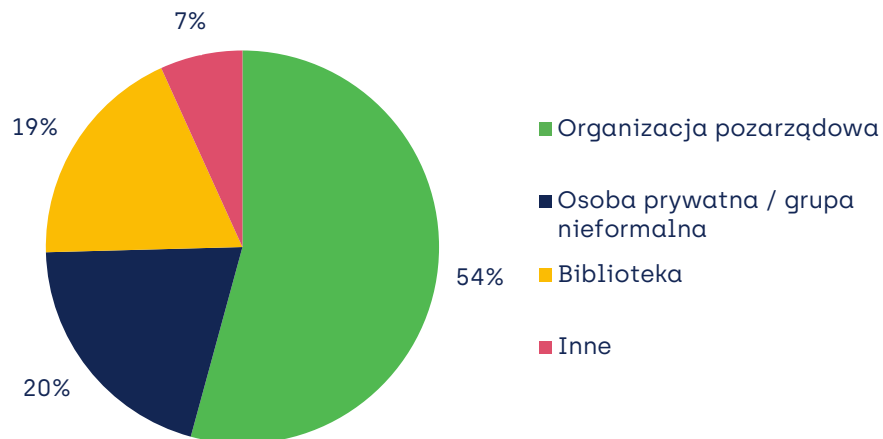
²¹ <https://cas.org.pl/wydarzenia/ankieta-dotyczaca-trwalosci-zbiorow-spoecznych/> [dostęp: 07.04.2022]; <https://www.facebook.com/CentrumArchiwistyki-Spoecznej/posts/4889702311124263> [dostęp: 07.04.2022].

Ponadto informacja o ankiecie pojawiła się w newsletterze instytucji oraz została rozesłana mailowo do kilkudziesięciu archiwów społecznych. Należy zatem przypuszczać, że ankietę wypełniły przede wszystkim podmioty bardziej aktywne i na bieżąco śledzące działania Centrum. Badanie zrealizowano w lutym 2022 i uzyskano 59 odpowiedzi.

Uczestnicy – informacje podstawowe i profil działalności

Pytanie o formę prawną podmiotu prowadzącego archiwum społeczne ujawniło, że ankietę wypełnili przede wszystkim przedstawiciele organizacji pozarządowych [54%], dalej: bibliotek [19%] oraz osoby prywatne / członkowie grup nieformalnych [20%]. Po części odpowiada to profilowi podmiotów prowadzących archiwa społeczne w Polsce, o którym mowa w podrozdziale 5.1. Rozkład wszystkich odpowiedzi przedstawia poniższy wykres:

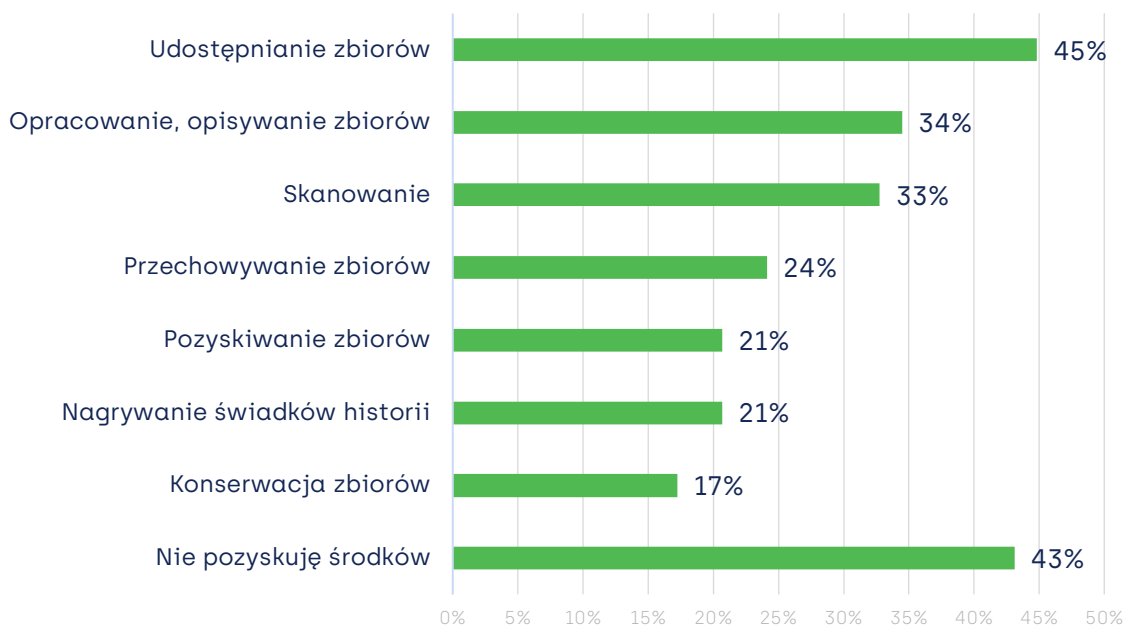
Wykres 4. Jaką formę prawną ma Twoje archiwum społeczne?

Zapytano również o rok rozpoczęcia działalności archiwum społecznego – 90% podmiotów rozpoczęło taką działalność lub powstało (w części przypadków powstanie jest równoznaczne z rozpoczęciem działalności archiwalnej) po 1990 roku, a 30% po 2016 roku.

Archiwiści społeczni zostali poproszeni w ankiecie o przypisanie priorytetów różnym działaniom swoich archiwów (mogli też oczywiście zaznaczyć, że danego działania nie prowadzą). Odpowiedzi na to pytanie wskazują, że archiwa społeczne, które wzięły udział w ankiecie, mają profil „klasycznego” archiwum, bo najwyższy priorytet ma dla nich opracowanie i udostępnianie zbiorów:

Wykres 5. Jakiego typu działania mają wysoki priorytet dla Twojego archiwum społecznego?

Siedziba, ludzie, sprzęt

W ankiecie znalazły się pytania o zaplecze lokalowe archiwów społecznych, rodzaj zatrudnienia oraz sprzęt wykorzystywany w codziennej działalności. Są to kwestie podstawowe, bez których nie da się zapewnić ciągłości działań.

51% ankietowanych archiwów deklaruje, że ma własną siedzibę. Z pewnością odpowiedziały tak biblioteki. Zwraca jednak uwagę wysoki udział archiwów zlokalizowanych w mieszkaniach prywatnych (22%) i archiwów cyfrowych, które nie mają siedziby (19%).

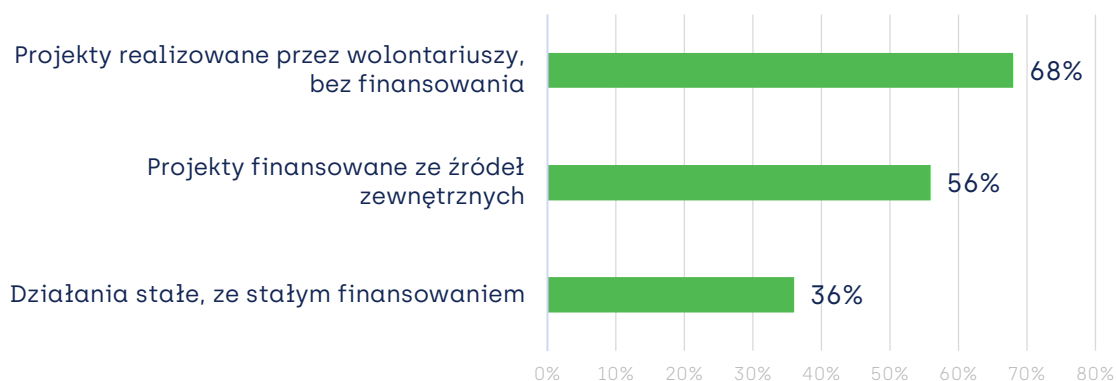
Dwie trzecie archiwów społecznych korzysta ze wsparcia wolontariuszy, a prawie 40% zatrudnia na podstawie umowy o pracę. Tak wysoki udział pracowników etatowych po części wynika z dużego udziału instytucji publicznych (zwłaszcza bibliotek) w grupie badanej [i w całym ruchu archiwów społecznych]. Większość archiwów (75%) wskazuje, że ma stały zespół, ale ponad połowa z nich korzysta też ze współpracy czasowej.

Następne pytania dotyczyły sprzętu wykorzystywanego w działalności archiwum. Ich celem było sprawdzenie, jaki sprzęt jest wykorzystywany, do kogo należy i jakie są potrzeby w tym zakresie. 70% podmiotów ma własny sprzęt, ale 40% korzysta też ze sprzętu osób prywatnych. Najczęściej wykorzystywane są skanery i dyski zewnętrzne (prawie we wszystkich archiwach), ponad połowa jednostek wykorzystuje również dyktafony. Pytanie o potrzebny sprzęt ujawniło, że chociaż prawie wszystkie archiwa wykorzystują skanery, to aż 40% z nich chciałoby doposażyć się w skanery profesjonalne, odpowiednie do negatywów. 16% wskazało na potrzebę wyposażenia w aparaty cyfrowe, a 10% na dyski zewnętrzne i laptopy / komputery stacjonarne.

Finansowanie działań archiwów społecznych

Archiwistów zapytano ponadto o sposoby finansowania działań. Odpowiedzi obrazuje poniższy wykres:

Wykres 6. Jakiego typu działania podejmuje Twoje archiwum?

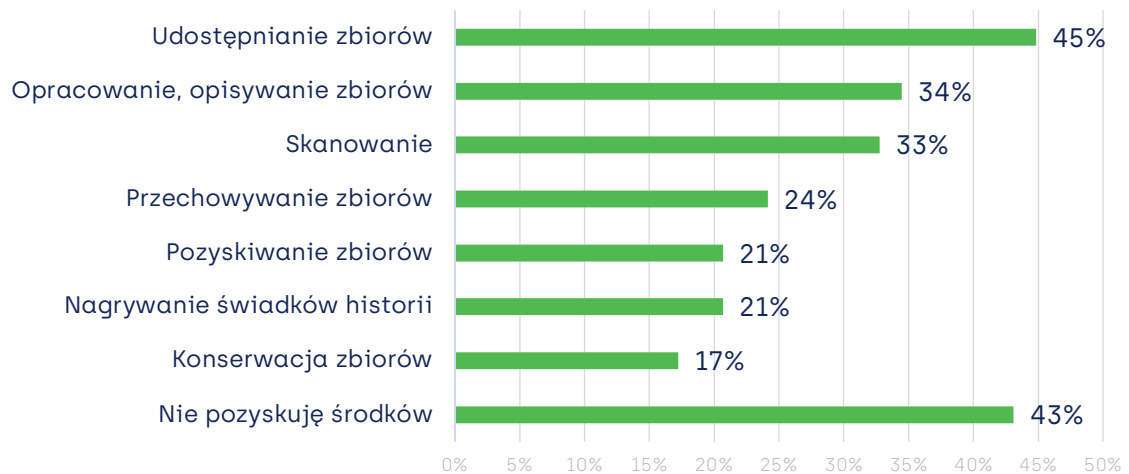

Udział projektów stałych z zapewnionym finansowaniem jest najmniejszy, co nie dziwi, gdy uwzględnimy przewagę – wśród podmiotów prowadzących archiwa społeczne – organizacji pozarządowych, które w większości uzależnione są od grantów. Ponad połowa archiwów realizuje zatem projekty czasowe, finansowane ze źródeł zewnętrznych. Wysoki udział (ponad dwie trzecie) archiwów realizujących projekty siłami wolontariuszy, bez finansowania, można rozumieć jako wyraz zaangażowania społecznego. Może być to również objaw konieczności wynikającej ze szczupłych środków, którymi archiwa dysponują lub – co bardzo prawdopodobne – z braku jakichkolwiek zewnętrznych środków w przypadku osób fizycznych czy grup nieformalnych.

Zadano również pytanie, na jakie prace archiwa pozyskują środki. W wynikach zwraca uwagę bardzo duża liczba odpowiedzi „nie pozyskuję środków”. Takie odpowiedzi rozłożyły się równomier-

nie: środków nie pozyskują osoby prywatne i grupy nieformalne [9], biblioteki i archiwa prowadzone przez urzędy miejskie [9] oraz organizacje pozarządowe [7]. W przypadku dziewięciu instytucji publicznych, które odpowiedziały w ten sposób, jest tak zapewne dlatego, że wszystkie zatrudniają pracowników etatowych. Pozostałych 16 archiwów musi liczyć na wsparcie wolontariuszy, współpracujących jedynie czasowo. Natomiast archiwa pozyskujące środki zewnętrzne wykorzystują je głównie na działania, którym przypisują najwyższy priorytet, czyli opracowanie i udostępnianie zbiorów:

Wykres 7. Na jakie prace archiwalne pozyskujesz środki?

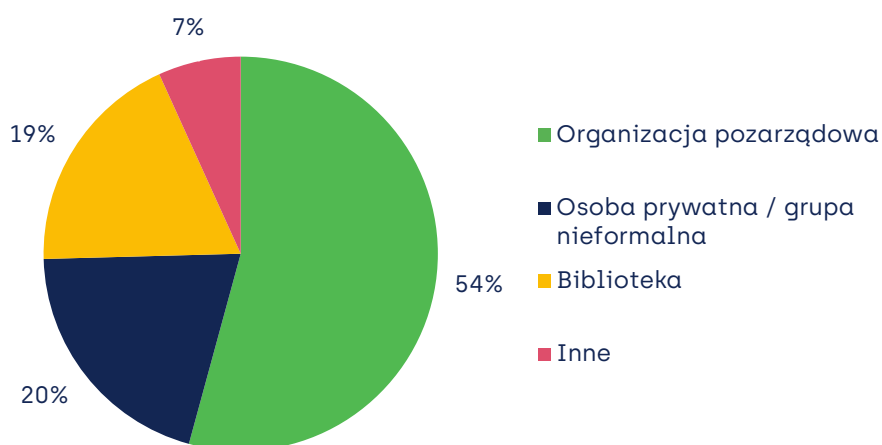
Zbiory archiwów społecznych

Zdecydowana większość [ponad 80%] ankietowanych archiwów społecznych posiada zarówno zbiory fizyczne (np. fotografie), jak i kopie cyfrowe zbiorów wypożyczonych do zeskanowania i zwróconych właścicielom. Niewiele mniej, bo ponad 70% posiada zbior-

ry born digital, czyli zdjęcia cyfrowe bądź nagrania audio/wideo. Takie odpowiedzi potwierdzają, że zbiory społeczne mają w dużym stopniu audiowizualny charakter.

Zapytano również, czy zbiory są na bieżąco opisywane. Większość archiwów [63%] odpowiedziała twierdząco. Kwestia ta jest jednak bardziej złożona, na co wskazują odpowiedzi na kolejne pytanie, dotyczące zbiorów oczekujących na opisanie:

Wykres 8. Jaki procent zbiorów czeka na opisanie?

Tylko 14 archiwów [24%] wskazało, że zbiorów nieopracowanych jest relatywnie niewiele – do jednej czwartej całości posiadanych materiałów. Pozostałe podmioty borykają się z problemem nieopisanego zasobu, który – w takiej postaci – nie powinien być udostępniany. Wysoki udział odpowiedzi twierdzących na pytanie poprzednie (o bieżące opisywanie zasobu) rodzi w tym kontekście wątpliwości co do jakości i szczegółowości opisów.

Kwestie prawne

W ankiecie zawarto również pytania związane z prawnymi aspektami pozyskiwania zbiorów i dysponowania nimi na wypadek zakończenia działalności archiwum. Aż 40 z 59 archiwów odpowiedziało twierdząco na ważne pytanie: „Czy stosujesz dokument dotyczący przekazania zbiorów / udostępnienia do zeskanowania [np. umowa, protokół przekazania]?”. Może to wynikać z tego, że w ankiecie udział wzięły osoby zaangażowane w ruch archiwistyki społecznej, a także spora liczba ankietowanych z instytucji publicznych.

Drugie pytanie prawne brzmiało: „Czy wiesz, co stanie się ze zbiorami Twojego archiwum w przypadku zakończenia działalności? Czy jest to ustalone / zapisane w statucie organizacji?”. Było to pytanie otwarte, które przyniosło szereg niepokojących odpowiedzi, a ponieważ kwestia ta jest jedną z kluczowych dla Strategii, poświęćmy jej nieco więcej uwagi.

Ponad 67% archiwistów społecznych nie wie, co stanie się ze zbiorami w przypadku zakończenia działalności archiwalnej w organizacji lub zakończenia działalności samej organizacji. Oprócz odpowiedzi „nie jest to ustalone / sprecyzowane” pojawiły się bardziej rozbudowane, takie jak: „Zbiory rodzinne, jednak na chwilę obecną nikt z rodziny nie jest nimi zainteresowany”, „Liczę na to, że ewentualny następca / następczyni będą kontynuowali moją pracę” czy „Nie jest brana pod uwagę jakakolwiek likwidacja instytucji. W dokumentach nie ma takich zapisów”.

Pojawiły się również odpowiedzi wskazujące na to, że planowane jest uporządkowanie tej kwestii w przyszłości: „Planujemy przekazanie archiwum wybranej organizacji społecznej lub powołanie takiej, a także przeszkolenie kilku osób, aby były w stanie samodzielnie prowadzić archiwum od strony technicznej” czy „Nie wiem, ale zainteresuję się tematem i pozyskam informacje”. Takie deklaracje cieszą, nie mają jednak charakteru obligującego. Tylko

w 15 przypadkach [25%] otrzymano odpowiedź twierdzącą, czasami z dodatkowymi komentarzami, np.: „W obecnych realiach prawnych trudno mi sobie wyobrazić, żeby biblioteka miała zakończyć działalność”, „Zgodnie z ustawą, w razie zakończenia działalności, należy przekazać zbiory do archiwum państwowego” czy „Archiwa są przechowywane w fundacji w formie depozytu. Po opracowaniu zostają zwrócone ich właścicielom”.

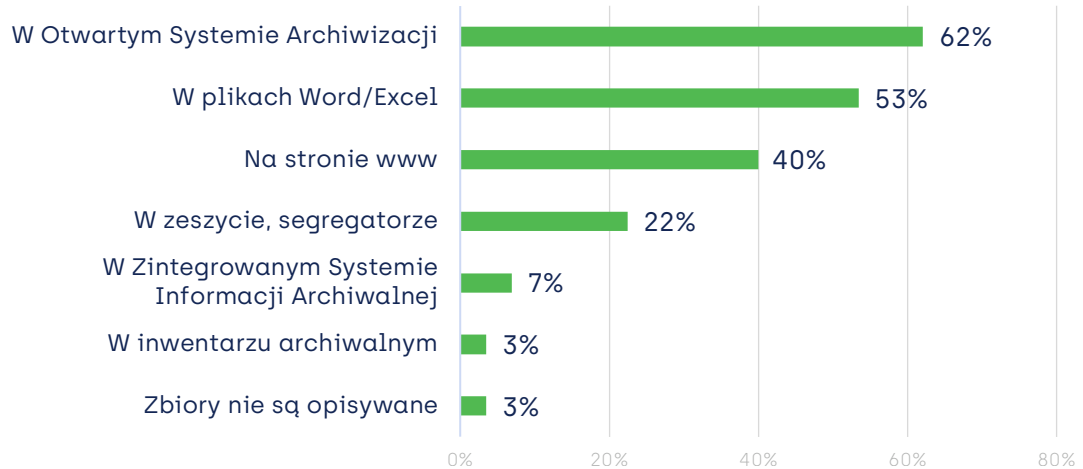
Podsumowując odpowiedzi, wyraźnie widać, że kwestia zapewnienia trwałości zbiorów po zakończeniu działalności archiwalnej została, jak dotąd, tylko w niewielkim stopniu rozpoznana przez archiwistów.

Opracowanie i udostępnianie zbiorów

Odpowiedź na pytanie o to, gdzie zbiory są opisywane, w dużej mierze zdeterminowana była charakterem podmiotów wypełniających ankietę. Wysoki udział [62%] archiwów używających Otwartego Systemu Archiwizacji [OSA]²² wskazuje, że są to w dużym stopniu podmioty współpracujące z CAS-em, a wcześniej z KARTA, i identyfikujące się z ruchem archiwistyki społecznej. 53% ankietowanych archiwów opisuje swoje zbiory w plikach Word/Excel, 40% – na stronach www. Niekomputerowe metody opisu zbiorów stosuje 22% archiwów. Bardzo niski odsetek odpowiedzi „zbiory nie są opisywane” [3%] należy zestawić z sygnalizowanymi powyżej kłopotami z opisem zbiorów.

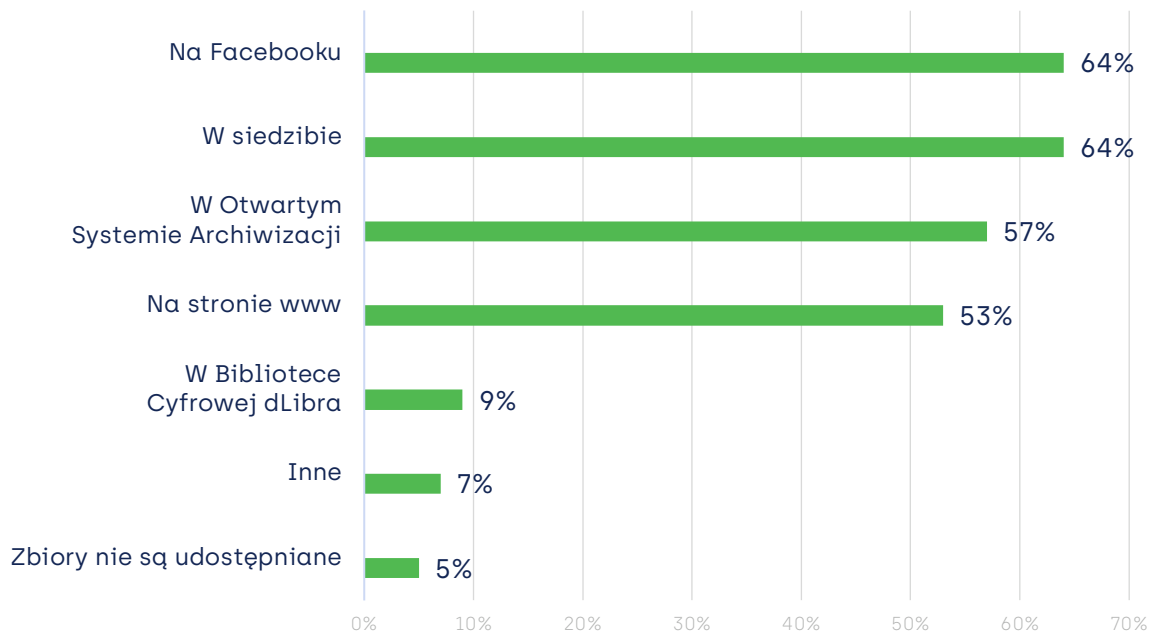
²² Otwarty System Archiwizacji [OSA] to program komputerowy, stworzony przez Fundację Ośrodka KARTA w 2016 roku. Pierwsza jego wersja, desktopowa, służyła tylko do opracowania zbiorów archiwów społecznych. W 2017 roku powstała wersja webowa oprogramowania oraz portal osa.archiwa.org.pl pozwalający na udostępnianie opisanych zbiorów w internecie. Od lutego 2020 OSA jest rozwijana przez Centrum Archiwistyki Społecznej. W marcu 2022 portal osa.archiwa.org.pl zmienił nazwę na zbioryspoleczne.pl, a Otwarty System Archiwizacji pozostał narzędziem do opracowywania zbiorów. Oprogramowanie spełnia standardy Międzynarodowej Rady Archiwów: ISAD (G), ISAAR (CPF) oraz ISDIAH. Jest bezpłatnie udostępniane podmiotom prowadzącym archiwa społeczne.

Wykres 9. Gdzie są opisywane zbiory?

Kolejne pytanie dotyczyło tego, gdzie zbiory są udostępniane. Tu znów zwraca uwagę wysoki odsetek narzędzi cyfrowych, takich jak Facebook, OSA czy własna strona internetowa. Wiele archiwów – nieco więcej niż wskazują dane z Bazy archiwów społecznych – udostępnia zbiory również w swej siedzibie.

Wykres 10. Gdzie są udostępniane zbiory?

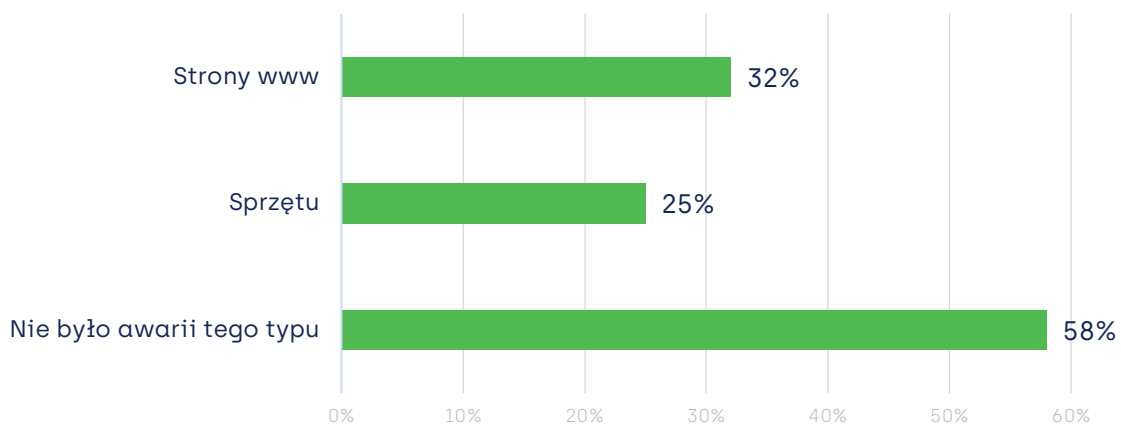

Bezpieczeństwo zbiorów

Sporo miejsca w ankiecie poświęcono kwestiom związanym z zabezpieczeniem zbiorów (fizycznych i cyfrowych), wsparciem IT i różnego rodzaju awariami. Na początku zapytano o to, czy w archiwum wykonywane są kopie zapasowe zbiorów cyfrowych. 83% archiwów odpowiedziało twierdząco, ale wynik ten należy niestety spopularyzować. W prawie połowie przypadków backupy przechowywane są na dyskach [z reguły są to dyski zewnętrzne, sporadycznie nawet pamięci przenośne]. Macierze dyskowe wykorzystują zaledwie trzy archiwa, a serwery są stosowane w czterech archiwach. Jedno archiwum korzysta ze „specjalistycznego serwisu do przechowywania danych masowych” w chmurze, jedno wskazuje na istnienie trzech zapasowych kopii danych. W trzech przypadkach archiwa korzystają z Dysku Google. Odpowiedzi te świadczą o tym, że w obszarze tworzenia kopii zapasowych zbiorów jest jeszcze bardzo dużo do poprawy.

Co więcej, tylko niecałe 40% archiwów ma zapewnione wsparcie IT (wewnętrzne lub zewnętrzne). To bardzo niski wynik, biorąc pod uwagę, że – jak wskazują odpowiedzi na pytania dotyczące rodzaju zbiorów, sposobów ich opracowania i udostępniania – zdecydowana większość archiwów posiada zbiory w formie cyfrowej i korzysta z narzędzi cyfrowych do ich opisu i udostępniania. Oznacza to również wydłużony czas reakcji na awarie, które w archiwach społecznych zdarzają się relatywnie często, co przedstawia wykres 11.

Wykres 11. Czy Twojej instytucji/organizacji zdarzały się awarie...?

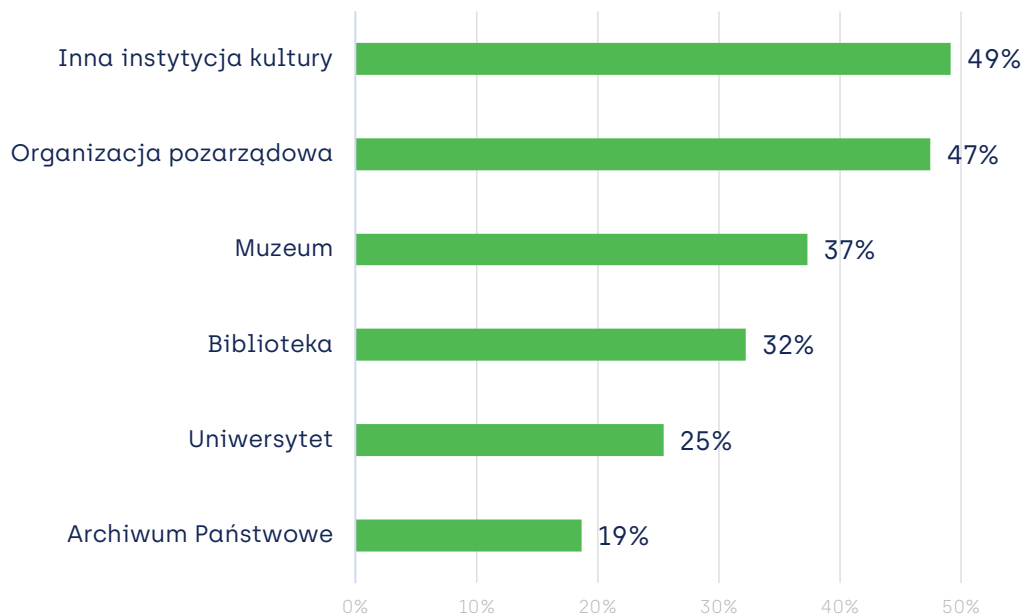
Wśród awarii dominują: kłopoty z nieaktualnymi wtyczkami do stron internetowych, problemy z hostingiem, krótkotrwałe przerwy w dostępie do strony, zdarzały się także ataki hakerskie czy zawirusowania. W trzech przypadkach zawiodły dyski. Warto tu zacytować jedną z odpowiedzi: „Awaria dysku zewnętrznego. Od tej pory lepiej dbamy o kopie zapasowe prac”.

Jeśli chodzi o bezpieczeństwo zbiorów fizycznych, to prawie 20% archiwów doświadczyło zalania lub zawilgocenia zbiorów.

Współpraca i potrzebne wsparcie

Projektując system wsparcia dla archiwów społecznych, warto wiedzieć, z jakimi podmiotami archiwa współpracują, aby budować partnerstwa również z tymi instytucjami. Poniżej przedstawiono wykres z odpowiedziami na tak postawione pytanie.

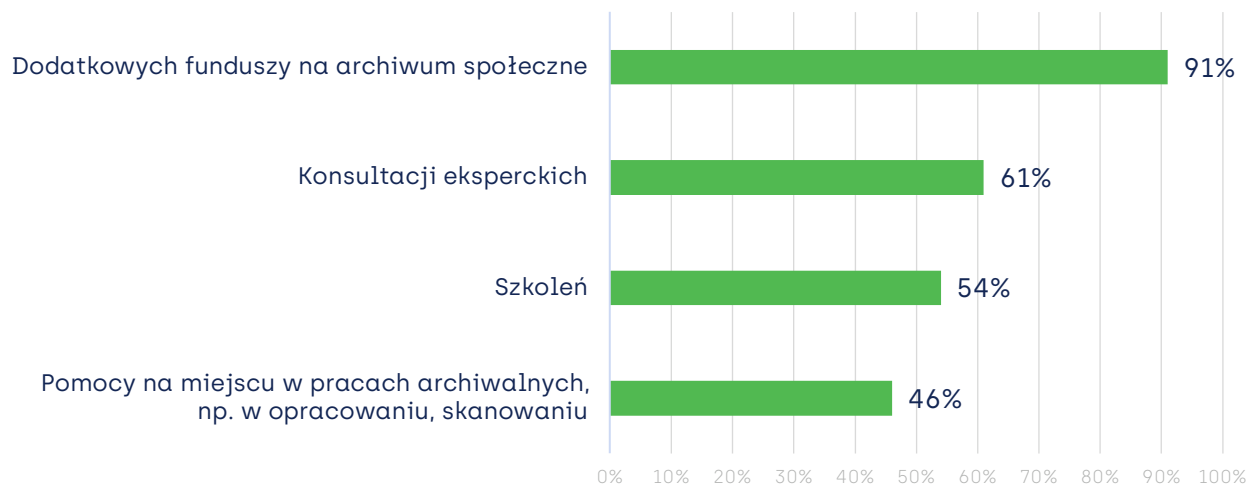
Wykres 12. Podmioty, z którymi współpracują archiwa społeczne

Drugie pytanie dotyczyło tego, z kim archiwa społeczne współpracują najczęściej, można tu było zaznaczyć kilka odpowiedzi. Wynik był następujący: z organizacjami pozarządowymi [22%], innymi instytucjami kultury [14%] oraz z bibliotekami [10%].

Jeśli chodzi o wsparcie, którego potrzebują archiwa społeczne, zdecydowana większość z nich wskazała na brak funduszy. Nie powinno to dziwić, jeśli pamięta się o tym, że w działalności archiwów dominują projekty realizowane przez wolontariuszy. Ponad połowa archiwów chciałaby również pozyskać nową wiedzę poprzez szkolenia i konsultacje eksperckie.

Wykres 13. Czy potrzebujesz wsparcia w formie...?

Ankietowani mogli też zaznaczyć, w których obszarach potrzebują dodatkowej wiedzy. Odpowiedzi wyraźnie wskazują, że cyfryzacja przeprowadzana przez archiwa ma żywiołowy charakter i transfer wiedzy w tej kwestii jest pilnie potrzebny.

Wykres 14. Czy potrzebujesz dodatkowej wiedzy na temat...?

Archiwiści społeczni w większości (68%) nie wiedzą również, skąd pozyskiwać finansowanie na bezpieczne przechowywanie zbiorów fizycznych i cyfrowych. Ci natomiast, którzy deklarują taką wiedzę, często niuansują swoją odpowiedź, wskazując, że wiedza jest częściowa, wyłącznie teoretyczna bądź dopiero planują wykorzystanie jej w konkursach grantowych.

5.3. Badanie kwestionariuszowe w wybranych archiwach społecznych

Baza archiwów społecznych i ankieta dla archiwistów przynoszą szeroką wiedzę na temat funkcjonowania archiwów, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii trwałości zbiorów. Nie dają jednak odpowiedzi na pytanie, czy ich problemy są stałe, czy zaszły w tym zakresie jakieś zmiany [wiele archiwów to nowe inicjatywy, które nie mają jeszcze własnej historii instytucjonalnej]. Żeby sprawdzić, jak archiwa się zmieniają, z jakimi problemami się mierzą i jakie plany udało im się zrealizować, skontaktowano się z trzema archiwami, które były już przedmiotem badań dr Magdaleny Wiśniewskiej-Drewniak²³. W dwóch przypadkach archiwa te były również – chociaż nie tak szczegółowo – omawiane w publikacji **KARTY Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania** z 2017 roku²⁴.

Przedstawiciele tych trzech organizacji otrzymali sprofilowane kwestionariusze z pytaniami, które dotyczyły zmian, jakie potencjalnie zaszły w takich obszarach, jak: infrastruktura archiwów, sposoby opracowywania i udostępniania zasobu, rozwiązania IT, problemy w działalności i losy zbiorów w przypadku zaprzestania prowadzenia działalności archiwalnej. Odpowiedzi zaprezentowano w tabeli:

23 M. Wiśniewska-Drewniak, *Inaczej to zniknie. Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019. Wywiady z przedstawicielami archiwów, które posłużyły za punkt wyjścia dla konstruowania kwestionariuszy w 2022 roku, były prowadzone w latach 2016–2018.

24 *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, Ośrodek KARTA, Warszawa 2017.

Obszar potencjalnej zmiany	Archiwum 1	Archiwum 2	Archiwum 3
Siedziba	Archiwum ma inną siedzibę niż w 2016 roku	Archiwum nie zmieniło siedziby oraz nie udało się jej zmodernizować, mimo aplikowania w konkursach infrastrukturalnych	Archiwum nie zmieniło siedziby
Zespół archiwum	Trzon zespołu ten sam od ponad 10 lat	Zespół częściowo się zmienił, zatrudnienie zmalało o kilka osób	Pandemia i wysoka średnia wieku osób związanych z archiwum sprawiły, że działalność jednostki została mocno ograniczona
Sprzęt	Pojawił się nowy laptop i kilka dyktafonów cyfrowych. Wciąż używany jest sprzęt prywatny	Archiwum sukcesywnie rozbudowuje pracownię digitalizacyjną	Archiwum zakupiło skaner
Finansowanie	Bez zmian – archiwum finansuje swoją działalność z rocznych grantów	Archiwum wciąż finansuje swoją działalność z grantów wieloletnich oraz z odpłatnej działalności statutowej	Zmiana na gorsze – od 2019 roku archiwum nie pozyskało żadnych środków na działalność
Zasób	Wzrosła liczba wywiadów historii mówionej, nie wzrosła liczba skanów zdjęć. Bez zmian pozostaje rodzaj zasobu (wyłącznie cyfrowy)	Zasób archiwum znacznie wzrósł. Jego rozmiar jest nadal trudny do oszacowania	Zasób archiwum powiększył się o jeden nowy zespół archiwalny (łącznie jest ich 6)
Przechowywanie materiałów oryginalnych i kopii cyfrowych	Zasób jest wciąż przechowywany na dyskach przenośnych oraz na macierzy dyskowej. Pojawiła się dodatkowa kopia wywiadów historii mówionej na Dysku Google	Zasób jest wciąż przechowywany na dyskach przenośnych, na dysku głównego komputera fundacji oraz na macierzy dyskowej. W planach na 2022 rok było przechowywanie części materiałów na Dysku Google	Bez zmian – zasób tradycyjny jest przechowywany w siedzibie archiwum, a cyfrowy na dysku kustosza archiwum

Obszar potencjalnej zmiany	Archiwum 1	Archiwum 2	Archiwum 3
Udostępnianie zbiorów	Podstawowym narzędziem udostępniania zbiorów pozostaje strona internetowa. Równoległe działają jeszcze trzy inne strony, popularyzujące zasób	Nastąpiła zmiana – w 2018 roku uruchomiono nową stronę internetową, pełniącą również funkcję bazy danych	Zwiększył się dostęp do zbiorów. Początkowo były udostępniane wyłącznie w siedzibie archiwum, obecnie dwa zespoły są dostępne w internecie
Ocena stosowanych rozwiązań IT	Archiwum na bieżąco aktualizuje strony internetowe, chociaż ma świadomość, że rozwiązania, na których są oparte, bywają archaiczne	Rozwiązania informatyczne stosowane w bazie danych uruchomionej w 2018 roku są nieaktualne. Dodatkowo twórca bazy nie pracuje już w archiwum	Archiwum nie udało się zrealizować planowanego przeniesienia treści z plików tekstowych i arkuszy kalkulacyjnych do bazy danych
Problemy w działalności	Bez zmian: kłopoty kadrowe i finansowe, brak nowego oprogramowania. Problemy te są jednak mniej bolesne ze względu na ograniczenie celów i ambicji archiwum	Bez zmian: niestabilny system grantowy czy liczne zadania formalne (brak czasu na zadania merytoryczne). Poza tym archiwum sygnalizuje, że obecnie dużo trudniej uzyskać środki (więcej wniosków grantowych archiwum jest odrzucanych)	W 2018 roku archiwum wskazało na problemy lokalowe oraz niejasny stan prawny niektórych fotografii. Obecne problemy to: starzenie się osób z zespołu, pandemia COVID-19 oraz kwestie prawne, takie jak używanie materiałów należących do archiwum przez inne podmioty bez wskazywania źródła
Losy zbiorów po hipotetycznym zakończeniu działalności archiwum	Wiedza w tym zakresie nie zmieniła się – w przypadku zakończenia działalności zbiory mogą zostać przekazane lokalnemu muzeum lub archiwum państwowemu	Bez zmian – zbiory wrócą do właścicieli (spadkobierców) albo zostaną przekazane do instytucji muzealnej. Statut podmiotu prowadzącego archiwum reguluje jedynie kwestię przekazania majątku po zaprzestaniu działalności	Bez zmian – kwestia ta została uregulowana wyłącznie w odniesieniu do zbiorów opracowanych dzięki środkom z Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych – zbiory te trafią do archiwum państwowego. Losy pozostałych zbiorów nie zostały uregulowane

5.4. Sytuacja prawna i finansowa archiwów społecznych

Zbiory archiwów społecznych od strony prawnej²⁵

Klasyfikacja zbiorów archiwów społecznych od strony prawnej jest zadaniem o tyle złożonym, że w polskim ustawodawstwie nie zostały one zdefiniowane. Podmioty prowadzące archiwa społeczne poruszają się zatem zasadniczo w obrębie trzech regulacji – głównie tzw. ustawy archiwalnej, ale też ustaw o bibliotekach i o muzeach [tu również znaczenie mają niektóre zapisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami]. Ustawy te wprowadzają definicje zasobu archiwalnego, materiału bibliotecznego i muzealiów oraz określają zasady obrotu zbiorami, również w przypadku likwidacji posiadającego je podmiotu.

Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach²⁶ wprowadza szeroką definicję materiałów archiwalnych. Stanowi je dokumentacja, która ma znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej, bez względu na formę wytworzenia. Jeśli chodzi o klasyfikację formalną zbiorów społecznych w świetle ustawy, dominują archiwalia będące własnością osób prawnych oraz jednostek organizacyjnych – w tym organizacji pozarządowych, prowadzących najwięcej archiwów społecznych. Jest to tzw. ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny. Archiwalia stanowiące własność osób fizycznych to natomiast nieewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny. Ustawa nie wypowiada się wprost o zbiorach cyfrowych, należy jednak wnioskować, że ich dotyczy. Zasady obrotu zasobem różnią się – w przypadku ewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego możliwe jest przymusowe przejęcie na przechowanie w archiwum państwowym w razie zagrożenia zniszczeniem, uszkodzeniem lub utratą. W razie zaprzestania działalności materiały wchodzą w skład państwowego zasobu archiwalnego. W przypadku nieewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego obowiązują zasady ogóln-

²⁵ Opracowano na podstawie ekspertyz wykonanych na zamówienie CAS-u: Marek Konstankiewicz, *Trwałość zasobów archiwów społecznych w świetle przepisów ustawy z 1983 roku o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach*; Rafał Gołat, *Status prawny zbiorów społecznych w bibliotece*; Tomisław Giergieł, *Zbiory społeczne w muzeach*. Ekspertyzy dostępne pod adresem: www.cas.org.pl/strategia-wzmocnienia-trwalosci-zbiorow-spoecznych

²⁶ Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach [Dz. U. z 2020 r., poz. 164].

ne prawa cywilnego, w tym dziedziczenie [z prawem pierwokupu przez archiwa państwowe).

Według artykułu 5 ustawy o bibliotekach materiały biblioteczne to „w szczególności dokumenty zawierające utrwalony wyraz myśli ludzkiej, przeznaczone do rozpowszechniania, niezależnie od nośnika fizycznego i sposobu zapisu treści, a zwłaszcza dokumenty graficzne [piśmiennicze, kartograficzne, ikonograficzne i muzyczne], dźwiękowe, wizualne, audiowizualne i elektroniczne”²⁷. Co więcej, jak stwierdza Rafał Gołat, ekspert ds. prawa autorskiego i własności intelektualnej: „Choć wprost z definicji materiałów bibliotecznych to nie wynika, stanowią one przedmioty materialne, czyli rzeczy ruchome”²⁸. Oznacza to, że zbiory cyfrowe mogą być klasyfikowane jako niebiblioteczne, ponieważ nie mają postaci materialnej. Wyzbywanie się zbiorów bibliotecznych należy do sytuacji wyjątkowych, wyzbywanie się zbiorów niebibliotecznych jest natomiast możliwe z powodów statutowo-merytorycznych. Przekazywanie zbiorów do biblioteki odbywa się na zasadach ogólnych.

Artykuł 21.1. ustawy o muzeach stwierdza: „Muzealiami są rzeczy ruchome i nieruchomości stanowiące własność muzeum i wpisane do inwentarza muzealiów”²⁹. Jeśli zbiory społeczne spełniają definicję muzealiów, są wpisywane do inwentarza. Zbiory cyfrowe nie są muzealiami, nie mogą być wpisane do inwentarza muzealiów i jako materiały pomocnicze muszą być ewidencjonowane na zasadach ogólnych (choć mogą to być zasady zbliżone do inwentaryzowania muzealiów). Muzea, zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym, są autonomiczne w zakresie zawierania umów, np. darowizn. Nie ma tutaj automatyzmu, jak w przypadku przekazywania materiałów archiwalnych. Jeśli chodzi o zakończenie działalności muzeum społecznego, warto zwrócić uwagę na dzieje Muzeum Czynu Niepodległościowego, któremu w 2020 roku, ze względu na negatywną ocenę warunków zwiedzania oraz udostępniania zbiorów, zakazano działalności, a zbiory przekazano do przymusowego depozytu do Muzeum Narodowego w Krako-

27 Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach [Dz. U. z 2022 r., poz. 2393].

28 Rafał Gołat, Status prawny zbiorów społecznych w bibliotece, www.cas.org.pl/strategia-wzmacniania-trwalosci-zbiorow-spoecznych

29 Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach [Dz. U. z 2022 r., poz. 385].

wie. Szerzej o tej sprawie pisze dr hab. Tomisław Giergiel w swojej ekspertyzie³⁰.

Źródła finansowania działań archiwów społecznych

Diagnostując problemy związane z trwałością zbiorów społecznych, przeprowadzono również analizę źródeł finansowania działań archiwów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem tych narzędzi, które wzmacniają stabilność sektora oraz trwałość jego zbiorów. W okresie maj–sierpień 2022 Agnieszka Wargowska-Dudek, menadżerka kultury i fundraiserka, dokonała krytycznej analizy konkursów grantowych dostępnych przede wszystkim dla organizacji pozarządowych [te podmioty prowadzą najwięcej archiwów społecznych]. Przyjrzała się również – w mniejszym zakresie – możliwościom dostępnym dla instytucji samorządowych, grup nieformalnych i osób prywatnych. Większość konkursów dotyczących tożsamości, ochrony dziedzictwa czy zachowania dóbr kultury nie jest nakierowana wprost na finansowanie prac archiwalnych. Na tym tle pozytywnie wyróżniają się: program Kultura Cyfrowa, którym kieruje Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, oraz konkurs Wspieranie Działań Archiwalnych, prowadzony przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych. Poniżej przedstawiono wnioski z analizy regulaminów tych konkursów.

W ramach programu Kultura Cyfrowa można sfinansować kompleksowe prace archiwalne – od selekcji i przygotowania zbiorów do digitalizacji, a także konserwację, opracowanie, wprowadzenie do baz danych zbiorów i informacji o nich, digitalizację, obróbkę plików cyfrowych, kontrolę jakości plików cyfrowych, a nawet konsultacje eksperckie i naukowe. Program obejmuje wszystkie rodzaje zbiorów: biblioteczne, archiwalne, zabytkowe, muzealne oraz audiowizualne, umożliwia również zakup profesjonalnego sprzętu i oprogramowania, potrzebnych do digitalizacji. Program wymaga, by digitalizacja była prowadzona zgodnie ze standardami określonymi w Katalogach Dobrych Praktyk i Standardów Digi-

30 Tomisław Giergiel, *Zbiory społeczne w muzeach*, www.cas.org.pl/strategia-wzmacniania-trwalosci-zbiorow-spoecznych

talizacji, dotyczących poszczególnych typów zbiorów. Pozytywnie należy również ocenić premiowanie wykorzystania już istniejącej infrastruktury, finansowanej ze środków publicznych. Zabezpieczeniem rezultatów jest przekazanie kopii cyfrowych zbiorów do właściwego Centrum Kompetencji. Wady programu to: wysoki wkład własny (trudny do zgromadzenia przez małe podmioty), niewystarczająca pula środków, krótki termin realizacji oraz konieczność posiadania doświadczenia, co eliminuje podmioty dopiero rozpoczynające działalność.

Konkurs Wspieranie Działań Archiwalnych „umożliwia pozyskanie środków na wszystkie etapy opracowania zbiorów archiwalnych: weryfikację pochodzenia materiałów archiwalnych, porządkowanie, opracowanie wraz z wprowadzeniem opisów do bazy danych, zabezpieczenie materiałów w odpowiednich opakowaniach, opisanie ich oraz przygotowanie pomocy archiwalnych”³¹. Możliwe jest również sfinansowanie prac konserwatorskich. Dodatkowymi zaletami konkursu są: możliwość wykazania wkładu własnego jako rzeczowego lub osobowego oraz możliwość złożenia w konkursie dwóch ofert. Niektóre warunki programu są jednak dyskusyjne – przede wszystkim bardzo krótki okres realizacji zadania, brak możliwości sfinansowania prac digitalizacyjnych (pierwsza edycja programu to umożliwiła) oraz niska alokacja środków w programie.

W analizie wskazano również na te konkursy, które nie są wprost skierowane na finansowanie działalności archiwalnej, ale można z nich sfinansować część prac archiwalnych. Są to m.in.: Wspólnie dla Dziedzictwa, program Narodowego Instytutu Dziedzictwa; Kultura Ludowa i Tradycyjna, program Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego; czy Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne, program Narodowego Centrum Kultury. Istotnym źródłem finansowania, szczególnie dla małych organizacji, są mikrogranty, możliwe do uzyskania w konkursach, takich jak lokalne konkursy wojewódzkie, finansowane przez Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego w ramach Rządowego

31 Agnieszka Wargowska-Dudek, Finansowanie archiwów społecznych a trwałość ich zbiorów, www.cas.org.pl/strategia-wzmacniania-trwalosci-zbiorow-spoecznych

Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO, czy Działaj Lokalnie, który jest przedsięwzięciem Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności, realizowanym przez Akademię Rozwoju Filantropii w Polsce.

Podsumowując, możliwości finansowania działań popularyzacyjnych i animacyjnych wykorzystujących zbiory społeczne jest więcej niż na prace typowo archiwalne. Problem polega na nietrwałości efektów tych projektów i na braku uwzględnienia trwałości zbiorów, które w tych projektach są wykorzystywane. W związku z tym archiwom społecznym potrzebne są większe możliwości sfinansowania prac/zakupów wpływających na trwałość ich zbiorów. Takie prace/zakupy uwzględnione są w dwóch konkursach, których regulaminy mogą być punktem odniesienia do wprowadzania zmian w już istniejących i przyszłych konkursach.

5.5. Trwałość wybranych zbiorów społecznych i prywatnych

Problemy związane z trwałością zbiorów społecznych dotyczą nie tylko podmioty, które identyfikują się jako archiwa społeczne, ale trapią również izby pamięci oraz depozytariuszy zjawisk niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Trwałość zbiorów izb pamięci z obszaru Ziem Zachodnich i Północnych

Do współpracy przy tworzeniu Strategii CAS zaprosił Ośrodek „Pamięć i Przyszłość” z Wrocławia, realizujący projekt „Ocalone dziedzictwa. Regionalne Izby Pamięci Ziem Zachodnich i Północnych”. Poniżej przedstawiono wnioski płynące z tekstu **Trwałość zbiorów społecznych w kontekście działalności izb pamięci** Marcina Musiała z Ośrodka³².

32 Marcin Musiał, *Trwałość zbiorów społecznych w kontekście działalności izb pamięci*, www.cas.org.pl/strategia-wzmacniania-trwalosci-zbiorow-spoecznych

Ośrodek, wspólnie z innymi podmiotami tworzącymi Sieć Ziem Zachodnich i Północnych³³, zidentyfikował wstępnie 132 podmioty prowadzące izby pamięci na omawianym obszarze. Najczęściej izby prowadzą organizacje społeczne: organizacje pozarządowe, koła gospodyń wiejskich czy zespoły ludowe. Są to więc podmioty sformalizowane, które mają możliwość ubiegania się o różnego rodzaju dofinansowanie, chociaż należy zaznaczyć, że istnieją również izby prowadzone przez osoby prywatne. Musiał wskazuje, że niezależnie od formuły działalności, izby pamięci „trwale wpisały się w świadomość lokalnej społeczności”³⁴, a źródłem powodzenia ich działań jest zaangażowanie oddolne, co zbliża je do archiwów społecznych. Izby wypracowały również dobrze funkcjonujące mechanizmy pozyskiwania zbiorów.

Wskazywana przez Marcina Musiała różnica pomiędzy archiwum społecznym a izbą pamięci wynika z charakterystyki zbiorów gromadzonych przez izby. Dokumentacja papierowa czy fotografie są w przypadku izb pamięci elementem kolekcji, w których „znaleźć można narzędzia rzemieślnicze i rolnicze, elementy strojów ludowych, pralkę, żelazko na duszę czy fragmenty ceramiki zdobionej ornamentem wstęgowo-sznurowym zabezpieczonej w ramach prac archeologicznych”³⁵. W przypadku części izb można nawet mówić o podobieństwie do skansenów, w których dba się o odwzorowanie pomieszczeń historycznych.

Diagnoza Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” wskazuje trzy obszary, w których występują problemy z trwałością zbiorów izb pamięci. Są to:

- Stan opracowania. Zbiory izb pamięci są w większości nieopracowane i niezinventaryzowane. Społeczny charakter zaangażowania nie sprzyja profesjonalizacji izb. Do tego status własnościowy zbiorów jest bardzo często nieuregulowany.

³³ <http://szip.pl/pl/> [dostęp: 31.10.2022]. Sieć Ziem Zachodnich i Północnych to konsorcjum, które tworzą: Instytut Śląski w Opolu, Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego w Poznaniu, Muzeum Narodowe w Szczecinie – oddział Centrum Dialogu Przełomy, Instytut Północny im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie oraz Ośrodek „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu. Celem Sieci jest upowszechnianie wiedzy o powojennej historii Ziem Zachodnich i Północnych.

³⁴ Marcin Musiał, dz., cyt.

³⁵ Tamże.

- Stan fizyczny. Wskazywany powyżej różnorodny charakter zbiorów izb pamięci niesie szereg wyzwań dla fizycznej trwałości eksponatów, chociaż trzeba podkreślić, że rośnie aktywność izb związana z pozyskiwaniem środków na specjalistyczne prace konserwatorskie. Warunki przechowywania to również kłopot – często lokale izb nie są przystosowane do właściwego eksponowania i przechowywania zbiorów, a ich zaplecze magazynowe nie zawsze istnieje.
- Stan digitalizacji. W większości izb nie są prowadzone prace digitalizacyjne, a tam gdzie to się dzieje, jakość pracy jest zależna od posiadanego sprzętu i kompetencji konkretnych osób. Kopie cyfrowe najczęściej są przechowywane na dyskach zewnętrznych.
- Warunki przechowywania. Dla izb problematyczne pozostaje zapewnienie odpowiednich warunków w pomieszczeniach, gdzie zbiory są przechowywane i udostępniane. Niejednokrotnie izby nie dysponują przestrzenią magazynową, a jedynie ekspozycyjną.

Zbiory depozytariuszy elementów wpisanych na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Problem trwałości zbiorów społecznych pojawia się również wśród podmiotów będących depozytariuszami zjawisk wpisanych na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Są to głównie osoby prywatne lub grupy nieformalne, niekiedy zrzeszone w ramach organizacji. Również w tym obszarze mamy jednak do czynienia ze zbiorami – materialnymi i cyfrowymi – które, oprócz bezpośredniego przekazu, są nośnikami tradycji. Agata Mucha z Narodowego Instytutu Dziedzictwa (NID) wskazała, jakie to są zbiory i z jakiego typu problemami borykają się depozytariusze dziedzictwa niematerialnego³⁶.

36 Opracowano na podstawie: Agata Mucha, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe – istota oraz trwałość jego zbiorów*, www.cas.org.pl/strategia-wzmacniania-trwalosci-zbiorow-spoecznych

Częściowym źródłem wiedzy o zasobach, znajdujących się w rękach depozytariuszy, są otrzymywane przez NID wnioski o wpis na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego³⁷. Ponadto w 2021 roku NID przeprowadził wśród depozytariuszy dziedzictwa niematerialnego badanie ankietowe, w którym mogli oni wskazać potrzeby związane z ochroną swojego zasobu. Najczęściej postulowano o utworzenie platformy do przechowywania kopii cyfrowych zbiorów i ich prezentacji, dostęp do szkoleń z zakresu opracowywania zasobu, nagrywania plików audio, prawa autorskiego oraz wsparcie przy samym opracowywaniu zbiorów. Zdiagnozowano również zagrożenia dla trwałości zbiorów, w tym przede wszystkim:

- rozproszenie zasobu i brak pełnej wiedzy na jego temat (co może być związane np. z dużą liczbą rozproszonych depozytariuszy)
- brak dostatecznej wiedzy o potrzebie archiwizacji zbiorów, ponieważ wspólnoty kładą większy nacisk na bezpośredni przekaz tradycji
- brak wiedzy o prawidłowej digitalizacji
- brak sprzętu lub utrudniony dostęp do niego
- prywatny charakter zbiorów, co oznacza brak standardów postępowania z zasobem
- brak wiedzy o przechowywaniu zbiorów fizycznych
- brak wsparcia finansowego i osobowego, w tym również brak profesjonalnego doradztwa
- trudności z długofalowym utrzymywaniem rezultatów realizowanych projektów.

³⁷ https://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_NDK/ [dostęp: 20.09.2022].

5.6. Podsumowanie

Archiwa społeczne w Polsce są prowadzone głównie przez organizacje pozarządowe, biblioteki oraz osoby prywatne czy grupy nieformalne, a ich siedziby znajdują się w dużej mierze poza największymi miastami. Dominującym rodzajem zbiorów w zasobie archiwów społecznych są fotografie. Udostępnianie zbiorów odbywa się najczęściej w internecie, co jest wyrazem istotnej zmiany, która dokonała się w ostatnich latach. Rodzi też jednak pytania o trwałość zastosowanych rozwiązań cyfrowych. Zgromadzony materiał: ankieta internetowa, badanie kwestionariuszowe oraz ekspertyzy dotyczące wybranych zagadnień, wskazuje na liczne potrzeby archiwistów, związane z zapewnieniem trwałości zasobów cyfrowych i fizycznych. Warto więc wskazać najważniejsze wnioski płynące z analizy tych materiałów.

Ankieta internetowa przyniosła następujące konkluzje:

- 68% projektów archiwów społecznych to projekty realizowane przez wolontariuszy, bez finansowania
- ponad 40% badanych archiwów społecznych nie pozyskuje zewnętrznych środków
- 76% archiwów ma w dużym stopniu nieopracowany zasób
- 67% archiwów nie ma procedur wobec zbiorów na wypadek zaprzestania działalności
- 60% archiwów nie ma żadnego wsparcia IT
- 25% podmiotów miało awarię sprzętu, a awarię strony internetowej miało co trzecie archiwum
- prawie 20% archiwów doświadczyło zalania i zawilgocenia zbiorów fizycznych

- 19% archiwów współpracuje z archiwami państwowymi
- 91% archiwów potrzebuje dodatkowych funduszy
- około 70% podmiotów potrzebuje dodatkowej wiedzy w zakresie przechowywania i zabezpieczenia zbiorów cyfrowych
- 68% archiwów nie dysponuje wiedzą, skąd pozyskiwać fundusze na bezpieczne przechowywanie zbiorów fizycznych i cyfrowych.

Izby pamięci i depozytariusze niematerialnego dziedzictwa kulturowego mają podobne problemy z zabezpieczeniem trwałości zbiorów co archiwa społeczne, m.in. w większości nieopracowane zbiory, rozproszenie zasobu, brak świadomości i wiedzy na temat zagrożeń, brak sprzętu i wsparcia finansowego.

Warto tu jeszcze raz odnieść się do charakterystyki przebadanych osób. Byli to w przede wszystkim aktywni archiwiści, współpracujący z CAS-em, biorący udział w szkoleniach i konsultacjach. Nawet w tej grupie problemy są powszechne, co wskazuje na to, że sytuacja jest trudniejsza wśród archiwów społecznych w ogóle. Wnioski z badania kwestionariuszowego również nie są optymistyczne – archiwa borykają się z tymi samymi problemami, co kilka lat temu. W żadnym z trzech zapytanych archiwów nie zaszła istotna poprawa w jakimkolwiek obszarze działalności: infrastruktury, zasobu ludzkiego, finansowania czy kwestii opracowywania i udostępniania zbiorów. Problematyczne pozostają również kluczowe dla Strategii kwestie IT oraz losy zbiorów po zakończeniu działalności archiwum.

Jeśli chodzi o kwestie prawne – nie istnieje definicja zbiorów społecznych, a podmioty prowadzące archiwa społeczne funkcjonują w odniesieniu do prawa archiwalnego, bibliotecznego i muzealnego. Każda z tych ustaw posługuje się odmienną definicją materiałów – odpowiednio archiwalnych, bibliotecznych i muzealiów. Wydaje się, że tylko w przypadku pierwszej z tych regulacji formalna klasyfikacja zbiorów społecznych nie jest kłopotliwa, ale wynika

to przede wszystkim z niezwykle szerokiej definicji materiałów archiwalnych jako takich. Natomiast w przypadku bibliotek i muzeów formalna klasyfikacja zbiorów społecznych wciąż jest możliwa, ale w obu przypadkach zbiory te sytuują się niejako na uboczu podstawowej działalności podmiotów i łatwiej przypisywać je do kategorii „zbiorów niebibliotecznych” w przypadku bibliotek czy „materiałów pomocniczych” w muzeach. Drugim problemem jest „nieczułość” wymienionych regulacji na kwestie zbiorów cyfrowych, które są powszechne w archiwach społecznych. Ustawa archiwalna nie wymienia wprost materiałów cyfrowych; ustawa o bibliotekach wprost wskazuje, że zbiory biblioteczne mają charakter materialny. Podobnie rzecz ma się z muzealiami, które ustawodawca zdefiniował jako rzeczy ruchome i nieruchomości.

Poważnym wyzwaniem dla archiwów społecznych są kwestie finansowe. Na poziomie krajowym funkcjonują tylko dwa konkursy grantowe bezpośrednio wspierające prace archiwalne.

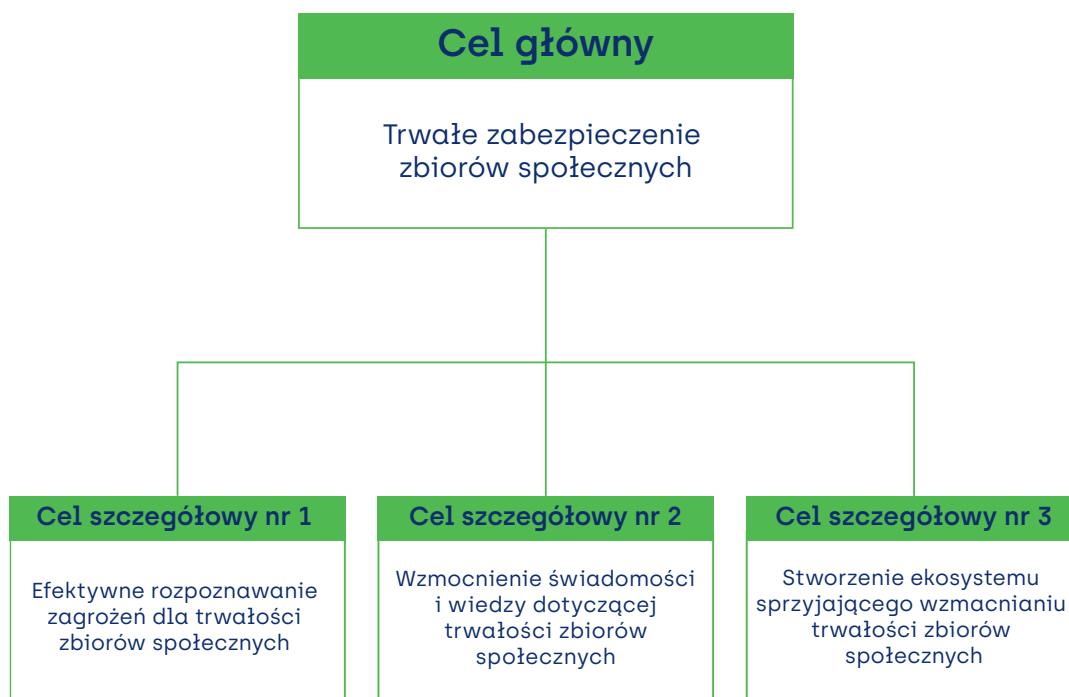
Ogłaszane są również inne konkursy, potencjalnie odpowiednie dla realizacji działań archiwalnych, ale wykorzystanie środków z nich pochodzących wymaga wpisania prac archiwalnych w inne, szersze konteksty. Wszystkie te źródła finansowania są dostępne wyłącznie dla archiwów społecznych prowadzonych przez podmioty posiadające osobowość prawną, co wyklucza ze starań o środki prywatnych kolekcjonerów czy grupy nieformalne.

Omawiając problemy dziedziny, warto jednak mieć na uwadze, że podejmowane w Centrum bezpośrednie kontakty z archiwistami społecznymi oraz szeroki udział archiwistów w kierowanych do nich inicjatywach, takich jak szkolenia stacjonarne i online czy Kongres Archiwów Społecznych, wskazują na to, że duża część archiwistów jest świadoma własnych potrzeb i aktywnie szuka możliwości profesjonalizacji działalności. Planowane przez CAS działania dotyczące wzmocnienia trwałości zbiorów społecznych z pewnością znajdą wśród nich odbiorców i wpłyną na zabezpieczenie zbiorów fizycznych i cyfrowych.

6. Cele strategiczne i ich realizacja

6.1. Cel główny i cele szczegółowe

Celem głównym opisanych w Strategii działań jest trwałe zabezpieczenie zbiorów społecznych. Jest to jednocześnie jeden z głównych celów strategicznych Centrum Archiwistyki Społecznej. Cel ten będzie realizowany poprzez trzy cele szczegółowe: Cel szczegółowy nr 1: Efektywne rozpoznawanie zagrożeń dla trwałości zbiorów społecznych, Cel szczegółowy nr 2: Wzmocnienie świadomości i wiedzy dotyczącej trwałości zbiorów społecznych oraz Cel szczegółowy nr 3: Stworzenie ekosystemu sprzyjającego wzmocnieniu trwałości zbiorów społecznych.

6.2. Adresaci działań

Działania realizowane w ramach Strategii obejmą wszystkie podmioty ujęte w prowadzonej przez CAS Bazie archiwów społecznych oraz te, które jeszcze do niej nie dołączyły, a również mogą być beneficjentami działań – chociażby depozytariuszy niematerialnego dziedzictwa kulturowego czy izby pamięci. Baza archiwów społecznych będzie punktem odniesienia dla działań, ale należy mieć na uwadze, że nie zawiera ona informacji o pewnej części dziedziny, np. o lokalnych archiwach działających bez udostępniania informacji o sobie w internecie, w małych środowiskach, poza nurtem archiwistyki społecznej. Zbiory najmniej widoczne, oddalone od instytucji kultury są być może najbardziej narażone na zagrożenia ciągłości trwania. Dzięki Strategii chcemy dotrzeć także do tych inicjatyw.

Wszystkie działania realizowane będą przy współpracy z instytucjami kultury, archiwami państwowymi, uczelniami wyższymi, organizacjami pozarządowymi, organizatorami grantów i dotacji, a także z mediami.

6.3. Cele szczegółowe

Cel szczegółowy nr 1: Efektywne rozpoznawanie zagrożeń dla trwałości zbiorów społecznych

Lista zagrożeń dotyczących trwałości zbiorów społecznych, zawarta w rozdziale 4, nie jest wykazem zamkniętym. W trakcie prac nad realizacją Strategii i w toku szczegółowych badań wytypowane zostaną nowe zagrożenia. Archiwistyka społeczna jest dziedziną dynamiczną, dlatego nowe modele działania archiwów czy nowe technologie przez nie używane będą wpływały na zagrożenie trwałości zbiorów. Również sama lista beneficjentów Strategii nie jest zamknięta. Konieczne jest stałe monitorowanie zagrożeń, a także samych zbiorów, których trwałość należy wzmacniać.

Planowane działania:

Prowadzenie bazy

Budowa i koordynacja bazy służącej rozpoznawaniu zagrożeń dla zbiorów społecznych. Baza oparta będzie na dotychczas prowadzonej przez CAS Bazie archiwów społecznych, zawierającej informacje o ponad 700 podmiotach (ich zbiorach, formie organizacyjnej, sposobie udostępniania materiałów). Baza zostanie poszerzona o ważne informacje z punktu widzenia trwałości zbiorów, takie jak miejsce przechowywania zbiorów fizycznych, miejsce przechowywania zbiorów cyfrowych, narzędzia używane do opisu archiwalnego.

Rozpoznawanie zbiorów

Rozpoznawanie zbiorów, których trwałość jest zagrożona, a także typów zagrożeń będzie się odbywać w formie ankiet, rozmów telefonicznych, wizyt studyjnych, apeli informacyjnych publikowanych w kanałach CAS-u. Ponadto rozpoznawanie będzie dokonywane podczas projektów realizowanych przez CAS w wyniku bezpośredniego kontaktu z archiwami.

Prowadzenie badań

Prowadzenie badań związanych z trwałością zbiorów społecznych. CAS podejmuje już teraz stałą współpracę z uniwersytetami. Zostanie ona rozszerzona o badania dotyczące tematyki, którą obejmuje Strategia. Współpraca z uczelniami ma na celu poszerzenie perspektywy związanej z badaniem zagrożeń dotyczących trwałości zbiorów społecznych o nowe zagadnienia wytypowane przez badaczy.

Cel szczegółowy nr 2: Wzmocnienie świadomości i wiedzy dotyczącej trwałości zbiorów społecznych

Zbiory społeczne mogą być klasyfikowane jako zbiory archiwalne, muzealne lub biblioteczne. W zależności od przyjętej klasyfikacji, każdy z tych rodzajów zbiorów reguluje odrębna ustawa (por. rozdział 5). Niezależnie od przyjętego porządku prawnego organizacje same ustalają, w jaki sposób zabezpieczają, przechowują i udostępniają zbiory społeczne. Organizacje często nie wiedzą, co stanie się z ich zbiorami w przypadku zaprzestania działalności (por. podrozdział 5.2.). Dlatego też kluczowa w Strategii jest edukacja tych podmiotów, co obecnie już należy do stałych zadań CAS-u; działania edukacyjne trzeba poszerzyć o kwestię wzmocnienia trwałości zbiorów. Jednym z ważniejszych czynników zapewnienia trwałości zbiorom społecznym jest czynnik ludzki – zaangażowanie konkretnych osób tworzących archiwa społeczne. Dlatego do zagadnień edukacyjnych należy włączyć także te, które dotyczą budowania społeczności, tworzenia bazy wolontariuszy, zapewnienia ciągłości trwania organizacji społecznej.

Planowane działania:

Kontakty bezpośrednie

Przechowywanie czy zabezpieczanie zbiorów to niełatwe zagadnienia nawet dla dużych instytucji. Poziom skomplikowania tych kwestii sprawia, że organizacje niechętnie udzielają informacji na ten temat. Dlatego też najważniejsze w skutecznym wspieraniu archiwów społecznych będą bezpośrednie kontakty z archiwami, rozpoznawanie ich potrzeb na miejscu i indywidualne podejście.

Materiały edukacyjne

Przygotowane zostaną materiały edukacyjne zarówno w wersji drukowanej, jak i w formie publikacji internetowej, które w przystępny sposób wyjaśnią, jak można zabezpieczać zbiory i utrwalać efekty pracy archiwum społecznego, a także – jak zabezpieczyć zbiory na wypadek ustania działalności. Centrum zaproponuje konkretne rozwiązania, np. wpisanie do statutu organizacji odpowiednich zapisów lub nawiązanie kontaktu z miejscowym archiwum państwowym w celu uzgodnienia przekazania zbiorów w przypadku likwidacji archiwum.

Szkolenia

CAS co roku organizuje kilkadziesiąt szkoleń dotyczących wszystkich aspektów działalności archiwum społecznego. Do programu szkoleń włączone zostaną kwestie związane z trwałością zbiorów, takie jak przechowywanie zbiorów fizycznych, zabezpieczenie zbiorów cyfrowych i informacji o nich czy kwestie związane z przekazaniem zbiorów na wypadek likwidacji archiwum. Tematy te zostaną dołączone do już istniejących szkoleń (np. Archiwum społeczne – jak zacząć), a także zaproponowane zostaną nowe szkolenia dotyczące wyłącznie kwestii trwałości zbiorów.

Kampania edukacyjna

We współpracy z partnerami CAS stworzy kampanię edukacyjną, uświadamiającą potrzebę zabezpieczenia zbiorów społecznych, skierowaną przede wszystkim do archiwów oraz innych podmiotów gromadzących takie materiały.

Włączenie Ambasadorów Archiwistyki Społecznej w działania edukacyjne

CAS koordynuje sieć Ambasadorów Archiwistyki Społecznej, którzy w swoich regionach i środowiskach propagują ideę oddolnego dokumentowania historii. Docierają do społeczności lokalnych z informacją, że warto zgromadzone zbiory zachowywać metodą archiwum społecznego. Ambasadorzy zostaną zaangażowani do informowania o możliwościach wsparcia ze strony CAS-u w zakresie wzmocnienia trwałości zbiorów społecznych.

Cel szczegółowy numer 3: Stworzenie ekosystemu sprzyjającego wzmocnieniu trwałości zbiorów społecznych

Zbiory społeczne cechuje różnorodność: przynależą do różnych podmiotów, złożone są z rozmaitych typów materiałów i funkcjonują w odmiennych warunkach. Nie jest możliwe stworzenie jednolitego systemu wzmocnienia trwałości z identyczną ofertą dla każdego podmiotu. Z tego powodu CAS stworzy system wspierania złożony z różnych metod, z możliwością indywidualnego dostosowania działań do danego podmiotu.

Planowane działania:

Wsparcie bezpośrednie

Kwestia trwałości zbiorów jest sprawą wrażliwą i skomplikowaną, a także zindywidualizowaną, wymaga zatem bezpośrednich kontaktów, polegających na doradztwie i udzielaniu fachowej pomocy na miejscu. Jak wykazała ankieta CAS-u: 61% archiwów potrzebuje konsultacji eksperckich, a 45% pomocy na miejscu. Zespół Centrum bę-

dzie odbywał wizyty studyjne, które pozwolą na wypracowanie optymalnego rozwiązania dla danej organizacji. Oprócz udzielania porad eksperckich, dotyczących specjalistycznych tematów, takich jak przechowywanie zbiorów fizycznych czy cyfrowych, kwestie prawne, konserwacja, pracownicy Centrum będą także pośredniczyć w nawiązywaniu kontaktów archiwów społecznych z instytucjami gotowymi do współpracy, np. z innymi instytucjami dziedzictwa kulturowego. Centrum Archiwistyki Społecznej regularnie współpracuje z archiwami społecznymi z całej Polski i cieszy się dużym zaufaniem z ich strony.

Wzmocniony zostanie przekaz, który pozwoli na kojarzenie CAS-u z instytucją gotową do pomocy w kwestii zabezpieczenia zbiorów społecznych zarówno wśród organizacji aktywnie działających, jak i tych, które myślą o zakończeniu działalności archiwalnej. W tym drugim przypadku CAS będzie przekierowywać je do instytucji gotowych do przyjęcia ich materiałów (choćby takich jak archiwa państwowe), ponieważ większość organizacji nie zna przepisów mówiących o konieczności przekazania zbiorów w momencie likwidacji i nie ma świadomości, że należy o tę kwestię zadbać.

Stworzenie środowiska współpracy

Mapa polskich instytucji zajmujących się dziedzictwem jest bogata i różnorodna. Archiwa państwowe opiekują się zasobem nie tylko państwowym, lecz także niepaństwowym. Archiwum Akt Nowych prowadzi Oddział Archiwów Społecznych. Również archiwa miejscowe działające w ramach sieci archiwów państwowych nawiązują kontakty z organizacjami społecznymi. Dysponują fachową wiedzą i infrastrukturą, dlatego są naturalnym partnerem do współpracy dla archiwów społecznych – w zakresie konserwacji materiałów czy przekazywania zbiorów przy

potencjalnej likwidacji archiwum. 68% archiwów społecznych, które wzięły udział w ankiecie, nie dysponuje procedurą na wypadek ustania ich działalności. Jednocześnie tylko 19% spośród nich współpracuje z archiwami państwowymi.

Wiele instytucji kultury o zasięgu ogólnopolskim zajmuje się konkretnymi obszarami tematycznymi historii, np. Muzeum Powstania Warszawskiego czy Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego. Instytucje te digitalizują materiały dotyczące ich tematyki, dlatego mogą stanowić wsparcie dla archiwów społecznych, które dysponują materiałami na dany temat, ale nie są w stanie zdigitalizować ich własnymi siłami.

Narodowy Instytut Dziedzictwa to instytucja, która – oprócz opieki nad zabytkami – prowadzi działania związane z ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Archiwa społeczne z kolei są zainteresowane tematem lokalnych tradycji czy ginących zawodów. Współpraca między CAS a NID prowadzona jest od roku 2021. Warto ją wzmocnić o zagadnienia edukacyjne i propozycje rozwiązań związanych ze wzmacnianiem trwałości zbiorów społecznych dla depozytariuszy niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Znaczącą rolę w rozwoju środowiska polskich animatorów kultury odgrywa Narodowe Centrum Kultury, które jest jednocześnie instytucją udzielającą grantów. Wśród animatorów jest coraz więcej osób zakładających archiwa społeczne. Współpraca z NCK, na polu edukacyjnym, szkoleniowym, a także dotyczącym finansów i promocji zagadnienia trwałości zbiorów społecznych odegra pozytywną rolę w realizacji Strategii.

Także uniwersytety, które dysponują fachową wiedzą z zakresu archiwistyki czy muzealnictwa, są naturalnymi partnerami przy planowanych pracach zarówno pod kątem badań naukowych, jak i włączania studentów w działania związane z trwałością zbiorów. Obserwujemy rosnące zainteresowanie archiwistyką społeczną wśród studentów, dlatego oprócz badań nad dziedziną można zaproponować im działania w ramach praktyk studenckich, np. opracowanie zbiorów społecznych.

Ze wszystkimi wyżej wymienionymi podmiotami Centrum Archiwistyki Społecznej prowadzi już współpracę, tym bardziej zasadne wydaje się jej poszerzenie o kwestie trwałości zbiorów społecznych.

Niezwykle istotne jest także stworzenie lokalnych ekosystemów wspierających archiwa społeczne: od samorządu po lokalne instytucje kultury. Regionalne muzea i biblioteki stanowią odpowiednią platformę kooperacji: 35–40% ankietowanych archiwów już z nimi współpracuje. Warto wspomnieć, że muzea i biblioteki obecnie rozszerzają swoje funkcje społeczne, stawiając sobie za cel spajanie wspólnoty lokalnej. Placówki te mogą stanowić miejsce przechowywania zbiorów społecznych, ich ekspozycji, spotkań sympatyków archiwów społecznych, mogą także pełnić funkcję centrum fachowej porady eksperckiej czy wsparcia sprzętowego.

Warto zauważyć, że ruch archiwów społecznych jest coraz silniejszy. Rozwijają się organizacje lidarskie, które sieciują inne archiwa społeczne, np. Fundacja Sztuki, Przygody i Przyjemności ARTS działająca w województwie małopolskim. Organizacja wspiera na swoim terenie inne podmioty podejmujące działania w obszarze ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego, dzieli się wiedzą i doświadczeniem. Jest także operatorem konkursu grantowego Działaj

Lokalnie. W ramach realizacji Strategii CAS będzie podejmować z takimi podmiotami intensywną współpracę, gwarantującą większą skuteczność w docieraniu do lokalnych środowisk i propagowaniu wśród nich działań mających na celu zwiększenie trwałości zbiorów społecznych.

Warto wykorzystać także potencjał Ambasadorów Archiwistyki Społecznej do organizowania i tworzenia międzyarchiwalnych koalicji na rzecz trwałości zbiorów.

Repozytorium cyfrowe

Zwiększa się liczba archiwów społecznych, które gromadzą zbiory jedynie w postaci cyfrowej. Często zbiory przez nie przechowywane to jedyne dostępne egzemplarze, ponieważ materiał oryginalny jest w rękach prywatnych lub są to zbiory born digital.

Te archiwa, które posiadają zbiory fizyczne, w coraz większym stopniu je digitalizują. Digitalizacja, oprócz umożliwienia szerokiego dostępu do materiałów poprzez internet, pełni również funkcję ratowniczą i zabezpieczającą. Z tych dwóch powodów konieczne jest prowadzenie repozytorium dla danych cyfrowych archiwów społecznych. Ze względu na bardzo wysokie koszty nie jest zasadne tworzenie nowego repozytorium przez CAS, lecz prowadzenie go w ramach jednego z repozytoriów rozwijanych obecnie w zakresie infrastruktury państwa.

Takie działanie wymaga od Centrum Archiwistyki Społecznej koordynacji współpracy między archiwami społecznymi a repozytorium, co pozwoli na osiągnięcie optymalnych rozwiązań. Koordynacja współpracy będzie polegać na ustaleniu zasad korzystania z repozytorium, organizacji procesu i powiązania go z materiałami udostępnianymi na portalu zbioryspoleczne.pl, nadzorowania przekazywa-

nych danych do repozytorium, koordynacji działań promocyjnych.

Finansowanie

Według przytoczonego powyżej badania ankietowego 56% archiwów podejmuje działania finansowane ze źródeł zewnętrznych, a 68% – działania bez finansowania. W ramach realizacji Strategii opracowany zostanie zbiór rekomendacji dotyczących finansowania archiwistyki społecznej i aktualnych konkursów grantowych. Rekomendacje dotyczyć będą m.in. zakresów konkursów, kosztów kwalifikowanych, wkładu własnego i premiowania aspektów związanych z trwałością zbiorów. Taki zbiór ma na celu wypracowanie modelowego systemu finansowania działalności archiwów społecznych.

W model ten wpisuje się zorganizowanie nowego programu dotacyjnego, który zapełni lukę w dotychczasowym systemie finansowania działań archiwów społecznych. Na potrzebę prowadzenia takiego konkursu wskazują same archiwa społeczne. Należy stworzyć możliwości finansowania działań związanych z trwałością zbiorów społecznych, aby w przyszłości archiwa wzięły na siebie część zadań.

Należy również rekomendować archiwom społecznym udział w konkursach, które mogą wzmocnić trwałość zbiorów, np. konkurs Kultura Cyfrowa, prowadzony przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, oraz konkurs Wspieranie Działań Archiwalnych, prowadzony przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

W kontekście wzmocnienia trwałości zbiorów społecznych warto rozważyć wykorzystanie systemu mikrograntów organizowanych przez samorządy. Takie mikrogranty mają

Łatwiejszy system aplikowania i są szybsze w realizacji niż konkursy grantowe, dlatego mogą być wykorzystane do interwencji w przypadku zagrożenia trwałości zbiorów.

Granty na archiwistykę społeczną wymagają zmian uwzględniających kwestię trwałości. Z całą pewnością jednak system grantowego finansowania działalności archiwów społecznych nie jest systemem idealnym, ponieważ wymusza „projektyzację” prowadzonej działalności. Prace związane z przechowywaniem i zabezpieczaniem zbiorów wymagają podejścia systemowego, ciągłego, nie zaś typowo projektowego. Dlatego należy rozważyć także inne sposoby finansowania archiwistyki społecznej, przeanalizować dostępne możliwości i ich zastosowanie do kwestii trwałości zbiorów społecznych.

7. Rezultaty i ocena

7.1. Rezultaty realizacji Strategii

W efekcie realizacji Strategii nastąpi trwała zmiana w zabezpieczeniu dziedzictwa narodowego oraz zmiana społeczna polegająca na włączeniu obywateli w działania zabezpieczające zbiory społeczne.

Rezultaty:

- Zabezpieczenie fizycznych i cyfrowych zbiorów społecznych, a także informacji o zasobie archiwów społecznych
- Zapewnienie bezpieczeństwa zbiorom społecznym na wypadek ustania działalności archiwum
- Trwałe wzbogacenie polskiego dziedzictwa narodowego o zbiory społeczne, środowiskowe, lokalne
- Wzmocnienie roli społeczności lokalnych w zabezpieczeniu dziedzictwa
- Wzmocnienie współpracy instytucji państwowych z organizacjami społecznymi na polu dziedzictwa.

7.2. Monitorowanie realizacji Strategii. Ocena skuteczności

Strategia jest dokumentem wielowymiarowym i wymaga uważności na zagadnienia społeczne. Jej wdrażanie musi opierać się na zaufaniu archiwów społecznych, co w konsekwencji powinno

przynieść dobrowolne zastosowanie proponowanych przez CAS rozwiązań. To wymaga czasu i stopniowych, na bieżąco ewaluowanych działań.

Zmiana społeczna jest efektem niezwykle trudnym do bezpośredniego zmierzenia. Zgodnie z metodyką badawczą będziemy prowadzić obserwację procesów, które są następstwem zmiany. System monitorowania będzie uwzględniał:

- Sprawozdawczość dotyczącą trzech Celów szczegółowych oraz Rezultatów realizowaną terminowo i cyklicznie – raz do roku. Sprawozdawczość dostarczy aktualne informacje o postępach programu i związanych z nim ryzykach. Zawierać będzie informacje na temat zrealizowanych działań i ich efektów: liczbę i rodzaj rozpoznanych zagrożeń oraz zagrożonych zbiorów, liczbę kontaktów bezpośrednich, wizyt studyjnych, szkoleń oraz instytucji, z którymi nawiązano współpracę
- Badania i ewaluacje własne oparte przede wszystkim na analizie jakościowej, pozwalające uchwycić zależność między realizacją Strategii a zmianą społeczną w obszarze trwałości zbiorów. Plan ewaluacji będzie opracowywany każdego roku przez CAS
- Cykliczne spotkania kolegium kierowniczego CAS-u, przynajmniej raz na miesiąc, mające na celu bieżące planowanie oraz typowanie ryzyk i opracowywanie środków reakcji na zagrożenia / ryzyka.
- Badania i ewaluacje zewnętrzne oparte przede wszystkim na analizie jakościowej, które będą miały na celu zmierzenie dotychczasowych rezultatów programu oraz typowanie nowych obszarów do działania.

centrum archiwistyki społecznej

Historia wielu społeczności, wydarzeń i miejsc nie zostałaby opowiedziana, gdyby nie pasja i aktywność setek osób i środowisk, tworzących ruch archiwistyki społecznej. Centrum Archiwistyki Społecznej powstało w 2020 roku z inicjatywy Fundacji Ośrodka KARTA i Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, żeby wspierać ten oddolny ruch.

Dzielimy się wiedzą, inspirujemy i wspieramy inicjatywy archiwistów z całej Polski. Pomagamy tworzyć nowe archiwa społeczne, aby zachować jak najwięcej świadectw życia społecznego i trwale je zabezpieczyć. Wspólnie z ponad 700 archiwami społecznymi z całej Polski rozbudzamy zainteresowanie historią społeczną, aby lepiej rozumieć przeszłość i teraźniejszość.

Jak działamy?

- szkolimy zarówno początkujących, jak i bardziej doświadczonych archiwistów, m.in. z zakresu opracowania i digitalizacji materiałów archiwalnych, przechowywania zbiorów czy metod nagrywania historii mówionej
- prowadzimy portal Zbiory Społeczne [zbioryspoleczne.pl], na którym można przeglądać tysiące materiałów udostępnionych przez archiwa społeczne z całej Polski – zdjęć, dokumentów życia społecznego, nagrań audio i wideo
- rozwijamy Otwarty System Archiwizacji (OSA), bezpłatne narzędzie do archiwizacji zbiorów, z którego korzysta ponad 300 archiwów społecznych
- organizujemy wydarzenia, które są przestrzenią do wymiany doświadczeń i inspiracji, m.in.: Kongres Archiwów Społecznych oraz Letnią Akademię Archiwistyki Społecznej
- promujemy archiwa społeczne z całej Polski – małe i duże, te prowadzone przez organizacje i pojedyncze osoby. Upowszechniamy archiwistykę społeczną jako sposób na odkrywanie lokalnych historii oraz aktywizowanie społeczności i budowanie społeczeństwa obywatelskiego
- animujemy ruch archiwistyki społecznej poprzez tworzenie projektów kulturalnych, wydawanie publikacji, organizowanie konkursów, spotkań i debat. Twórców zachęcamy do czerpania z bogactwa archiwaliów i kryjących się za nimi historii
- opracowujemy strategie działania oraz podręcznik do archiwistyki społecznej, które wskażą dobre praktyki w gromadzeniu i upowszechnianiu zbiorów społecznych.

Poznaj nasze działania:

- [portal zbioryspoleczne.pl](http://portal.zbioryspoleczne.pl)
- webinary i relacje z wydarzeń na kanale Youtube CAS
- szkolenia na platformie edukacyjnej kursy.cas.org.pl
- podcasty na kanale Historie do słuchania
- www.cas.org.pl

Autorzy
Katarzyna Ziętał, Maciej Melon [rozdział 5.]

Współpraca merytoryczna
Małgorzata Pankowska-Dowgiało

Redakcja językowa i korekta
Adam Safaryjski

Projekt graficzny i skład
Kamila Krzewska

Druk
Mediakolor

Wydawca
Centrum Archiwistyki Społecznej
ul. Rejtana 17, lok. 25/26/27
02-516 Warszawa
22 294 11 00
kontakt@cas.org.pl
www.cas.org.pl

Wydanie I
Warszawa 2023

Publikacja dostępna na licencji Creative Commons Uznanie
Autorstwa – Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe
[CC BY-SA 4.0]

INSTYTUCJE WSPÓŁPROWADZĄCE CAS:

Ośrodek **Karta**

**centrum
archiwistyki
społecznej**